

Gajtkó István

A XVII. század katolikus imádságirodalma

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Gajtkó István
A XVII. század katolikus imádságirodalma

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az „Élet” Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság kiadásában 1936-ban megjelent, a „A piaristák doktori értekezései az 1932. évtől” című sorozat 15. számának elektronikus változata. Az elektronikus változat a piarista rend magyarországi tartományfőnökének az engedélyével készült. A programot szabadon lehet használni lelkipásztori célokra. Minden más szerzői jog a piarista rend magyarországi tartományáé.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
I. Az imádság fogalma, fajtái, szükségessége. A XVII. századi imádságirodalom előzményei. A XVII. századi fellendülés okai.....	4
II. A XVII. század áhítatéletének tárgyai s az imádságos könyvekben megnyilatkozó magatartása a protestantizmussal szemben.....	9
III. A XVII. század imádságos könyveinek osztályozása rendeltetésük szerint.....	12
IV. Lelki kalauzok.....	15
V. Népies imádságos könyvek.....	25
VI. Officiumok.....	31
VII. Ars moriendik.....	33
VIII. Az imádságos könyvek hatása az irodalomra.....	35
IX. Az imádságos könyvek rövid könyveszete.....	36
X. Függelék.....	40
Részletek a Szentlélek zsoltosmájából.....	40
A Christus halálán kesergő versek.....	41
Dicséret Boldogasszony születéséről.....	42
Dicséret Gyümölcsoltó-Boldogasszonyról.....	44
Dicséret Havi-Boldogasszonyról.....	45
Hymnus Szűz Szent Borbáláról.....	47
Esti hymnus.....	48
Források és irodalom.....	49
Névmutató.....	50

I. Az imádság fogalma, fajai, szükségessége. A XVII. századi imádságirodalom előzményei. A XVII. századi fellendülés okai

Telegdi Miklós 1562-ben így határozta meg az imádságot: „Elménknek Istenhez való felemelkedése, kibe könyörgünc az Istenec, hogy gonosztul oltalmazzon, és mind magunknac mindegiebeknec iót kérünc, vagy ő szent felségénc hálát adunk”.¹ A XVII. század írói is szinte kivétel nélkül hasonlóképpen határozzák meg az imádságot, aminek oka bizonyára a hivatalosan elfogadott meghatározás hűséges követése s a hagyomány-tisztelet volt. Csupán Kopcsányi Mártonnál találunk eltérő s önálló meghatározást: „az Imádság nem egyéb, hanemha az Istennel való beszéllés és nyájaskodás, az melly által a lélek Istent nézi és az Isten a lelket”. Ugyanő az imádság fajait is megnevezi: „az igaz és foganatos imádság Két képpen lehet. Avagy chak szívből és gondolkodásból: avagy szíwből és szólásból.” A jelenlegi szóhasználat szerint ez a két imádságfajta az elmélkedés s a szűkebb értelemben vett imádság.

Imádságra minden ember rászorul. Mindenki kér valamit Istentől vagy érzi, hogy a kapott jókért hálát kell adnia. Még szükségesebb az imádság a tökéletesedés útján, hol mintegy életszükséglete a léleknek az imádság, amely nélkül a legnemesebb emberi törekvés is meddő kísérlet marad. „A keresztyén ember lelke semmi jószágba nem gyarapodhatik, semmi gyümölcsöt nem teremphet, semmi álhatatos tekéletességet sem nyerhet – könyörgés és imádság nélkül.” Leghelyesebb lenne, ha az egyes emberek önerejükéből, saját megfogalmazásukkal imádkoznának, de erre a legtöbb képtelen. Még a művelt, de rendszeres lelkiéletet nem élő ember is ritkán van olyan szerencsés állapotban, hogy idegen támasz nélkül önmaga gondolataival és érzelmeivel kielégítően érintkezhetnék Istennel. Ez a lelki gyengeség s értelmi iskolázatlanság még fokozottabb, „a csekélyebb tehetségű, vagy hézagossabb fantáziájú egyéneknél”.² Így azután amilyen szükséges minden ember számára az imádkozás, éppolyan szükséges a megfelelő segédeszköz, az imádságszöveg.

Luther megkísérelte az imádságos könyvek kiküszöbölését, hogy önimádkozásra szorítsa híveit, de törekvése az előbb említett szükséglet miatt eredménytelen maradt. Egy magyarországi hasonló igyekezet, melynek Lorántffy Zsuzsanna is buzgó támogatója volt, szintén eredménytelen maradt. A közszükséglet ösztönzi Heltai Gáspárt, hogy imádságos könyvet szerkesszen. Előre tudta pedig, hogy sokan támadni fogják e miatt s a „kolosvári pasquillások s a felette igen bölcs kovácsok” gúnyral fizetik munkásságát: „im elbolondult és gyermekké lett a vén Heltai Gáspár. Im ismét pápássá akar lenni, hogy új zsolozsmás breviárt akar szerezni. Im a szabad keresztyéneket újonnan a pápai ketreczbe akarja beszorítani”.³ Heltai Gáspár merésznek látszó kezdeményezése után már a XVI. században elég nagyszámú protestáns imádságos könyv jelent meg. A gyakorlati vallási élet a protestánsoknál is szentesítette a katolikus felfogást.

Az imádságos szövegek gépies elolvasása még nem imádság. A XVII. sz. katolikus írói is hangoztatják, hogy a szépstílusú, tetszetősen megszerkesztett imádságszövegek lélektelen elmondása még értéktelen Isten előtt. Csak vezérfonalat akarnak nyújtani bennük a híveknek, de az imádkozó önműködését, együttérzését is megkívánják. Aki magáévá nem teszi az imádságformát, mintha saját lelkéből fakadna, olyan, „mint aki mástól meg-rágott étket vészen szájába, kevés izit érzi az éteknek és kevés hasznát-is veszi”.⁴

¹ Telegdi M.: Az keresztyensegnek fundamentomirol. Bécs. 1562. 142. l.

² Gorzó Gellért: Ráday Pál imádságai. I. T. K. XXV. 151. l.

³ Isteni dicséreték és könyörgések. Előszó. Év nélkül.

⁴ Baranyi Pál: Lelki Paradicsom. 1700.

Magánhasználatra készült imádságszövegek magyar nyelven először a kódexirodalomban jelentek meg. Azelőtt a műveltebbek valószínűleg latin imádságos könyvet használtak, az olvasáshoz nem értő köznépet pedig kielégítette az olvasó vagy a könnyen elsajátítható közimák használata. Huszonegy kódexünk tartalmaz imádságszöveget. Közülük joggal mai értelemben vett imádságos könyvnek tekinthetjük a Festetich-, Czech-, Peer-, Gyöngyösi-, Gömör-, Kriza-, Kulcsár-kódexet. Több-kevesebb imádságot tartalmaz még az Apor-, Winkler-, Nádor-, Döbrentei-, Nagyszombati-, Lobkowitz-, Debreceni-, Pozsonyi-, Horvát-, Keszthelyi-, Teleki-, Lázár-, Tihanyi- és a Thewrewk-kódex. „Codexeinkben a kifejlődött külföldi imádságirodalom a maga gazdag életének minden mozzanatával egyszerre jelenik meg. Van itt szószerinti zsolnárszöveg, szószerint lefordított mise-oratók és breviáriumi antiphonák, canticumok; azután megnevezett szent szerzők könyörgései: zsolnárokból összefűzve, esetleg már eredeti imák zsolnárbeszövéssel, zsolnár reminiscenciákkal, egészen a szentíráson, illetőleg nagy bibliai általánosságokon alapuló könyörgésekig.”⁵

Az első nyomtatott eredeti katolikus imádságos könyv Pázmány Péteré. Sajnos, a XVI. századból nyomtatott eredeti imádságos könyvünk nincs. Fennmaradt ugyan nyoma Fejérváry István imádságos könyvének, amely 1594-ben Prágában jelent meg, de egy példánya sem ismeretes. Még fordítás terén is csak két ájtatossági művet ismerünk ebből a korból. Péchi Lukács 1591-ben lefordította „Szent Ágoston doctornac elmelkedő: magánbeszélő: és naponként való imádságát” a „nemes szép lelkek” gyarapodására és erősödésére. Vásárhelyi Gergely jezsuita pedig 1599-ben német rendtársának, Canisiusnak latin Catechismusát ültette át magyarra s benne imádságokat is közölt. A meglepően gyér emlékek ellenére mégis azt kell tartanunk, hogy az említett három ájtatossági művel nem merült ki a XVI. század imádságirodalma. Kapi Anna, kinek kérésére írta Pázmány imádságos könyvét, nem azért panaszkodott „mind a maga s mind a több magyarországi keresztyének nevével”, hogy egyáltalában nem lehet katolikus imádságos könyvet kapni, hanem hogy „szűkön és ritkán találhatnák”.

A XVI. századi ájtatossági irodalom pangásának oka főleg a katolikus papság csekély száma, hiányos képzettsége s állandó anyagi zavarai volt. Kétségtelen azonban az is, hogy sok imádságos könyv nyomtalanul el is tűnhetett, amit elősegíthetett értéktelen voltuk, de még inkább állandó használatuk s az elmúlt századok viszontagságainak való kiszolgáltatottságuk. Hiszen az 1640-ben megjelent Utitárs c. imádságos könyvből sem maradt ránk egyetlen egy sem, pedig aránylag nagy példányszámban jelent meg. Nem jelentéktelen ok végül az sem, hogy a katolikus papságot nem sarkallta annyira a szükség imaszövegek szerkesztésére, mint a hitújítás munkásait. A protestánsoknál ugyanis „nem függelék és előkészítő volt az imádság, hanem az istentiszteletnek megelevenítő lelke”.⁶ A katolikusoknál azonban, bár szintén jelentős tényező volt az egyének lelkiéletében az imaformula, a szentmisében csak járulékos szerepe lehetett.

A XVI. század szegényes imádságos könyv termelésével szemben örvendetes gazdagodást mutat a XVII. sz. ájtatossági irodalma. Közel ötven darab imakönyv jelent meg ebben az időben s nem egy közülük több kiadást ért meg. A hirtelen fellendülést több körülmény szerencsés találkozása idézte elő. Az elmúlt század sokszoros megpróbáltatásainak kített magyarság lelkiélete elmélyült. Az állandó bizonytalanság, a „különféle hadak rettenetes hírei” (Péchi Lukács) ösztönösen hajtották az embereket Isten felé, az örök Változatlanhoz. A kard mellett lassankint a legtöbbször forgatott kedves jószág az imádságos könyv lett. A fegyver a haza, a család, az élet védelmére kellett; az imádság pedig a jövőbe vetett hitet táplálta s erőt, kitartást nyújtott a nehézségek elviselésére.

⁵ Gorzó G.: i. m. 155. l.

⁶ Incze Gábor: A magyar református imádság a XVI. és XVII. sz.-ban. Theologiai Szemle. 1931. 227. l.

A nép széles rétegeinek kedvező hangoltságát a diadalmasan újjáéledő katolicizmus is erősítette, mert fokozta a gyakorlati hitéletet. A fiatalos lendületű jezsuiták ellesték a prédikátorok sikereinek titkát, példájuk nyomán felkarolták a nemzeti nyelvet s igyekeztek irodalom útján is minél szélesebb rétegeket bekapcsolni a katolicizmus életritmusába. Hamar észrevették a hitbuzgalmi életben egyre jobban kiütöző hiányokat s nem késlekedtek megtenni megszüntetésére a szükséges lépéseket. Azáltal pedig, hogy számos főurat megnyertek a katolicizmus számára, kik a konvertiták jellemző buzgalmával anyagilag is támogatták restaurációs törekvéseiket, megszüntették a katolikus ájtatossági irodalom gazdagodásának egy nem kis akadályát, a kiadási költség hiányát.

Hatékonyan közrejátszottak az imádságos könyv irodalom fellendítésében a főrangú asszonyok is. Az imádság szükségességét s a megfelelő vezérkönyvek hiányát ugyanis elsősorban a nők érezték, kik már természetüknél fogva a férfiaknál jobban hajlanak az ájtatoskodásra s önmagukban kevésbé tudnak Istenhez emelkedni, Vele az áhítat szent perceiben érintkezni. Első imádságos könyvünket nő kérésére írta Pázmány s általában az egész század folyamán – mint az ájtatosságírók hathatós ösztönzőit – ott látjuk a főrangú hölgyeket. A szenvedélyes hitviták korában nem vitatkozni akartak a vallás igazságairól, hanem élni akartak a vallásnyújtotta lelki örömmel. Kezdetben csak egyéni használatukra iratnak ájtatossági műveket s a szerzők is főleg lelkievzetők. A gyakorlati hitbuzgóság terén főleg Nyáry Krisztina és Báthori Zsófia alakja emelkedik ki. Mindketten a protestantizmusból tértek vissza az Egyházba. Bedeghi Nyáry Krisztina anyja elfogadta az újítást s magával vitte a kálvinizmusba gyermekét is. Krisztina első férje, Thurzó Imre, az erőskezű Czobor Erzsébet fia, szintén protestáns volt. A gyöngédlelkű hölgyet második férje, gr. Eszterházy Miklós Hajnal Mátyás jezsuita segítségével vezette vissza a katolicizmusba. Feladatuk nem volt nehéz, hisz Krisztina önvallomása szerint lelkileg mindig katolikus maradt. „Kénytelen voltam a színmutatásra – írja naplójában –, de szívemben igaz pápista voltam.” Lelkiatyja, Hajnal Mátyás, számára egészíti ki és fejezi be az eredetileg magánépülésre készített Jézus szíve ájtatosságát. Kopcsányi Márton is őt kéri, hogy fogadja olyan szeretettel tőle Szűz Mária életét, „a minémű kedvel és aitatossággal erre az elmélkedésre intette és kérte”. Ösztönzésére készült az 1643-ban megjelent értékes Officium. „A több aitato Uri Asszonyok között, kik a Bóldogságos Szűz Mária Officiumjának Magyar nyelven-való kinyomtatását, sok időtől-fogva szorgalmaztatták, első és legfőbb volt a Nemzetes és Ngos Gróf Nyári Kristina.” (a₂)

A másik tiszteletreméltó főrangú hölgy, Báthori Zsófia, anyai ágon Koszka Szent Szaniszló rokona volt. Fiatalon nagyravágyásból hűtlenné lett Egyházához, hogy II. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége lehessen. Férje halála után rögtön visszatért a katolicizmushoz és hitehagyását minden eszközzel igyekezett jóvátenni. A jezsuiták segítségével hatalmas birtokain uralomra segítette a katolicizmust, maga pedig rendszeres lelkiélettel vezekelt ifjúkori lépéséért. 1661-ben belépett a Szeplőtelen Szűz ungvári kongregációjába s a Mária-tisztelet terjesztésének és erősítésének lelkes munkása lett. „Olly buzgosággal kezdte az igaz Isteni szolgálatot és ájtatosságot, hogy immár Isten ajándékából, nemcsak az Nagyságod Udvaraban lakozo lelköket szeretők, hanem azon kívül-is sok fő emberek az Igazságnak megismerését; hálaadással Isten után Nagyságod szép példájának tulajdonítyák.”⁷

A főrangú asszonyok nemcsak ösztönzői voltak az imádságos könyv íróknak, hanem anyagilag is elősegítették munkájuk megjelenését. Tapasztalatból tudták, hogy a nép széles rétege vágyakozik lelkítáplálékra. Kinyomtatták tehát a magánhasználatukra készült imádságoskönyveket, hogy hozzátartozóik, ismerőseik, alattvalóik, hitfeleik minél nagyobb tömegeihez eljuthasson. Példa rá gr. Kollonicsné, gr. Czobor Krisztina „ki meg nem

⁷ Officium. 1662. Előszó.

elégedvén avval, hogy Istenét mindenféle áitatosságnak gyakorlásival szorgalmasan tisztelné, azt cselekedte, hogy ez Könyv ki-nyomtatása által többeknek módot, alkalmatosságot mutatna az áitatosságra.” Ők hívják fel a latin műveltségű főurak figyelmét a magyar imádságos könyvek szépségeire s ezáltal a magyar irodalom megbecsültetését, erősödését is elősegítik. Csáky István felesége, Wesselényi Anna 1629-ben Battyány Ádámnak a következőket írta: „Az kis könyvet megküldtem, meg is jegyeztem néhány imádságokat. De kegyelmedet azon kérem, az másik könyvet, az magyart kegyelmed gyakorta olvassa: sok szép ájtatos imádságok vannak benne.”⁸

Az imádságos könyv igénylésében a főrangú hölgyek mellett hitbuzgalmi társulatok is szerepelnek. A jezsuita és ferences atyák ugyanis a föllendült gyakorlati hitélet könnyebb kielégítése és mélyítése végett különféle kongregációkba szervezték be a híveket. A legelterjedtebb s a legkedveltebb társulat a közismert Mária-kongregáció volt, de nagy népszerűségnek örvendett a ferences eredetű „Szent Ferencz kordaia viselői gyülekezete”, a Szűzanya meg nem szűnő tiszteletére alakult „Maria Halálra Váltaknak és Megholtaknak Annja Uj Gyölekezete”, a „Halálra vált Kristus Congregatiója” s a „Szent Kereszt Kongregációja” is.

Ezek a társulatok összejöveleiket imádsággal kezdték s azzal is végezték. Együttlétük alatt is hosszabb-rövidebb ájtatosságot tartottak. Minden tagnak naponta bizonyos imádságokat kellett elvégeznie. Pl. a nagyszombati Szent Kereszt kongregáció tagjainak meghagyta, hogy minden nap „a Bóldogságos Szűz officiumát vagy olvasóját el-mondgyák.” Az elhunyt társulati tagért a többi a Halottak zsolozsmáját tartozott elmondani. „Valamikor pedig az Ur testét magukhoz vészik, egy fertály óráig fogja magát az után lelki elmélkedésben vagy egyéb szent imádságokban, kiki maga áitatossága szerint foglalni.” Mindezekből érthető tehát, hogy az egyes kongregációk igyekeztek tagjaik számára megfelelő lelki kalauzokat nyújtani. Vezérkönyveik a társaság szabályzatán, kiváltságain, történetén kívül egyúttal a tagok egyéni életére hasznosnak vagy szükségesnek vélt imaszövegeket is közöltek.

A XVII. század gazdag imádságos könyv irodalmának harmadik okát a papság ügybuzgóságában, hivatásának tudatos szolgálatában kell keresnünk. Malomfalvay Gergely a doktorok írásaiból, mint valami tiszta búza közül, egy kévécskét azért kötött össze együgyű elmélkedéssel, hogy „az régi ájtatosságtól nagy rész-szerént meghűlt és az bűnnek árjában torkig úszó édes nemzetét” visszarántsa a kárhozat, a pusztulás útjáról. Hivatása betöltésében anyagi áldozatra is kész az újszellemű papság. Szép számmal szerepelnek mint imakönyvkiadók. „Mert Papi személyhez igen illik, hogy ne csak Szívével légyen hálaadó az ő Istenének, hanem a néki adott girát, azon Istennek a-kitől azt vötte, haszonnal külső-képen is meg-térítse.”⁹

A papság száma a katolikus restauráció megindulásakor és jóideig tartama alatt is korántsem volt kielégítő. A nagy paphiányt valamelyest pótolta az 1611-i nagyszombati tartományi zsinat, mely meghagyta a papságnak, hogy a hitoktatás sikere érdekében vegyék igénybe jóra való világi emberek segítségét. Ezeket licenciatusoknak hívták. Kereszteltek, katekizmusra oktatták a gyermekeket, a község közös imáit vezették, vásár- és ünnepnapokon szentbeszédet olvastak fel s a halállal tusakodóknak segítségére voltak. Ezek számára is megfelelő vezérkönyvek kellettek s a hivatásának élő papság nem is késlekedett megsegítésükkel.

Amely helyen pedig még licenciátus sem volt, ott egyedül az imádságos könyv pótolta a papot. Az ájtatossági könyv lett a papi ténykedés kitérítése s az egyetlen mód, amellyel a katolicizmus élettritusába bekapcsolódhatott a kényszerből magárahagyott hívősereg. Van

⁸ Takáts Sándor: Magyar nagyasszonyok. É. n. 418. l.

⁹ Utitárs. 1643.

imádságos könyvünk, amely tudatosan törekszik az ilyen szomorú elhagyatottságban élő hívek lelkiigényeinek kielégítésére. „Mivel ebben a tővel-s-heggyel felfordult, és sok eretnokségtől megvesztegetett országban, Istennek nagy mély titkából, olly boldogtalanságra jutottunk, hogy nagy szükit érezzük a lelki Tanítóknak, kik az Isten igéjével legeltetnék az éhező és szomjuhozó lelkeket; ... Annak okáért a cselédes gazdák, és gazda-asszonyok, vagy magok elől imádkozván (kiváltképpen Vasárnapokon és Innep-napokon) vagy másokkal imádkoztatván, ki-ki az ő aitatossága-szerint olvasson, vagy olvastasson, a Krisztus és Ember-közt-való beszélgetésekből, kik jobbára mind a szent Írásból vannak öszve-szedve; és ezek (bár próbáld meg) prédikázió-helyett, mind a jónak követésére, s mind a gonosznak el-távoztatására; mind Istennek tiszteletire és dicséretire fel-indítanak; mind pedig lelki vigasztalással bé-töltenek, a mi a prédikázióknak-is céllya.”¹⁰

¹⁰ Baranyi Pál: i. m. Rrrrr. 3. l.

II. A XVII. század áhítatéletének tárgyai s az imádságos könyvekben megnyilatkozó magatartása a protestantizmussal szemben

Imádságos könyveink a hívek használatára készültek, azok feltételezett és a gyóntatói tapasztalatból felismert lelki igényeit igyekeztek kielégíteni. A szerzők egyéni élete egészen háttérbe szorult, a közhasználhatóság elmosta a személyi vonatkozásokat. Egyéni megnyilatkozásokat a világi s a szerzetes papság magánhasználatra készült imádságaiban találhatnánk, sajnos, ezek kéziratban maradtak s nagyrészt elpusztultak vagy lappanganak. De ha a személyi vonatkozások hiányoznak is imádságos könyveinkből, a század vallási életét és lelkiségét annál kifejezőbben tükrözik, hiszen a gyakorlati Isten felé való fordulás emlékei ezek az imádságok. Az e világi történések általában nem juthattak bennük erősebben szóhoz, az élet hullámvásáról legszívesebben nem vettek tudomást; annál gyakrabban szólalt meg bennük az örök értékek után vágyódó lelkek szava.

Legkedvesebb témájuk az Úr Jézus élete. Az Üdvözítő nyilvános működésének imádságos feldolgozását a leghatékonyabb ájtatoskodási anyagnak vallják a szerzők. A Megváltó életéből is főleg a szenvedéstörténettel foglalkoznak nagy előszeretettel s nem egyszer elméletileg is bizonyítják kedves voltát Isten előtt, rendkívüli hatékonyságát az ember szempontjából. „Az ártatlan Christus keserves kinnyának csak egy áhítatos emlékezete-is úgy annyira kedves Istennek, hogy ... semmi hamarabb mennyei malasztot nem nyer, semmi könnyebben vétkeinknek soldgyát meg nem fizeti, semmi hasonló hozzá nem találkozik, mellyel az Isten szeretetinek ember megfelellyen, semmi a testbéli fene kívánságokat úgy meg nem szelidíti, semmi egy szóval nincsen mely által a jóságos cselekedetek úgy meggyökerezzenek, úgy meg-szaporodgyanak, és nevedgyenek, az ember lelkében, mint a Christus iszonyu kinnyainak fájdalmas emlékezete által.”¹¹

A szenvedéstéma feldolgozásában örökösen visszatérő kérdések: ki, kiért és hogyan szenvedett. Az elsőből megtudja az ájtatoskodó Isten kimondhatatlan szeretetét, ki egyszülött Fiát adta váltságunkra. A második kérdésre a felelet ügyes nevelői célzattal mindig konkrét személy, maga az ájtatoskodó. A hogyan a szenvedéstörténet részletező leírásával igyekeznek éreztetni a szerzők. Megrázó erővel, mélységes együttérzéssel újul meg Krisztus lelki és testi szenvedésének minden mozzanata. „Szívet ki vigasztal el epedt inségben, Örömek kútfeje vagyon gyötrelemben, Édesség szerzője, nagy keserűségben.” Ott áll a megalázott Üdvözítő Heródes előtt, szemlélésénél önkénytelenül feljajdul az imádságíró: „Oh! örökké való bölcheség ha szolsz, szemérmetlennek, káromkodónak mondatol, ha hallgatsz nemanak, bolondnak.” A kálváriára vánszorgó Megváltóval az imádkozó együtt hordozza a keresztet. Elmélkedik „Krisztus urunk hét esetiről”. Kívánja, hogy kegyetlenül átszúrt kezének és lábának sebei mindennapos étele és itala lehessen. Szívünkbe hasít a kereszten függő, testi-lelki fájdalomtól elgyengült, de az Atya szent akaratában megnyugodott Istenfia hét igéje. A compassió sóvárgó kívánása ezekben csap a legmagasabbra:

Hadd Uram mérgeket édesség helyt igyam,
Romlott tagaidat lágyan megcsókollyam,
Kínzó ostorodat testemen szaggassam,
Halálod poharát veled megkostollyam.

¹¹ Ágoston Péter: Mirra szedő. 1672. 2–3. l.

A szenvedő Üdvözítő után a bensőséges tisztelet, a gyengéd szeretet és a gyermeki ragaszkodás a Szent Szűz alakjához fordul. Egyénisége a leggazdagabb imaforrássá lett.

Az apologetikus részek védelmezik tiszteletét a vádak ellen. Kimutatják, hogy tisztelete egyidős a kereszténységgel. Közbenjárásának kérése nem vonhat el Isten imádsától, mert ahol a Szűzet tisztelik, ott Isten imádása is csak mélyül. Pártfogóul érdemes kérni, mert közelünkben van, figyelmez imádságunkra, senkit el nem hagy, senkit meg nem vet, senkit, aki tiszta és ájtatos szívvel folyamodik hozzá, üresen el nem bocsát. Személyében a vallásos és a hazafiúi eszme egyesül. Tisztelete nemcsak vallási, hanem hazafias kötelesség is. „Magyar-Országnak Oltalmazó Asszonyává rendelte Szent István Király és halála óráján Testamentumban hadta Magyaroknak annak tiszteletit.”¹²

Tisztelete terjesztésére külön ájtatossági könyvek jelennek meg. Kongregáció alakul, „melyben éjjel-nappal az Atyafiak egymást, az imádságban, amint a sors hozta, követvén, dichéretitül az Isten Annyának meg ne szünnének.”¹³ Az imádkozó hívősereg együttörvendezik a Boldogasszony 7 boldogságán, 15 örömén. A fájdalmas Anya 7 epeségén, 5 fájdalmán jobban át tudja érezni szent Fia kimondhatatlan gyötrelmeit. Őt hívja segítségül a vajúdo asszony, az ő jelenléteért esedezik a halállal vívódo.

Dicsőítésével szinte nem tudnak betelni a szerzők. Mária „a titkos értelmű Rosa, a melly eleitől fogva tetszett Menyny-égben az Atyának, kedvellette a Fiú, szerette a Szent Lélek, a tellyes Szent Háromság úgy meg-böcsüllette, hogy minden Virágoknak ékességét és illatját egyben ebben foglalná: benne vagyon ebben a Violák alázatossága, benne a Liliomok tisztasága, benne a Rósáknak jó illatú híre, neve s valamint mást jót példázhatunk a virágokban, ebben fel-talállyuk”.¹⁴ Mária a bűnökből felébresztő, a kísértések veszedelmei közt vezérő, az üdvösség útját világosító Hajnal. Mária a kegyelmek megnyerője, életnek szülője, üdvösségnek Anyja. Ő a mennyei paradicsom rózsája, alázatos viola, ékes szép liliom, választott szép ciprus, bő terméssel való szőlőtő, Szentháromság fehér Liliomja. Számatalan változatban dolgozzák fel szerzőink az Istenanya s a gyermek Jézus viszonyát. Annyi naiv szépség, az érzelem legforróbb mélyeiből feltörő bensőség van ilyenkor a sorokban, hogy a szavak inkább csak sejtetik, semmint kifejezik az imádkozó érzéseit.

A szentek közül Paduai Sz. Antal volt kedvelt és népszerű. Zsolozsmája rövid 12 év alatt 3 kiadást ért meg. Loyolai Sz. Ignác és Xavéri Sz. Ferenc tiszteletét a közbenjárásukért esdő Kilencednapi ájtatosságok erősítették. Bizalommal fordultak népies imádságos könyveink Szent Annához, Szűz Mária anyjához s Szent Józsefhez, „a Boldogasszony völegényéhez”. Boldog kimúlásért Szent Borbálához imádkozott a hívő. A halálraváltaknak Dizmás, „a penitentia-tartó csudálatos Szent Lator” volt a patrónusa. Dögletesség és mirigy ellen Szűz Sz. Rozáliát kérték közbenjáróul. A fogfájóknak Szűz Sz. Apollónia nyújtott segítséget.

Magyar szentek tiszteletének, éppúgy mint a hazafiságnak, nemzeti érzületnek kevés nyomát találjuk a XVII. század imádságos könyveiben. Hazai megdicsőültjeinknek ez a mellözése visszaesésnek számíthat a Keszthelyi-kódex biztató kezdete után. A magyar szenteknek ez az elhallgatása annál nehezebben érthető, mert más vonatkozásban elég erős volt tiszteletük. (Nádasi János, Péchi Lukács Szent Erzsébet életét írták meg; Illyés András, Hevenessi Gábor Magyarország boldog emlékezetű ötven Szenteinek, és Böldoginak leképzett életé-t. Iskoladramák: Szent Imréről 1617., Szent Lászlóról 1618. A XVII. sz. egyházi énekköltészetében gyönyörű énekeket találunk a magyar szentekről stb.) Oka a mellözésnek talán az lehetett, hogy az imádságos könyv szerkesztők idegen minták alapján készítették ájtatosságaikat.

A vallási megoszottság, a kor legégetőbb problémája csak a változhatatlan elvekhez igazodva, emberi indulattól megtisztultan talált hangra imádságos könyveinkben. Az írók

¹² Officium 1662. Előszó.

¹³ Mária Halálra Váltaknak Annya. 1647. 4. l.

¹⁴ Tarnóczy István: Titkos értelmű Rosa. 1676. A₃₁.

szilárd hitű katolikusok voltak, következésképp a hitújítással megalkudni nem tudtak. Féltő gonddal imádkoztak híveik állhatatosságáért. Erőt, kitartást esdenek a megpróbáltatások napjait élő lelkek számára. Könyörögnek a katolikus hitük miatt rabságra jutott lelkekért, hogy a szenvedések, megaláztatások keresztje alatt „az igaz hittől el ne szakadgyanak, és a pogányságra és eretnekségre el-ne hajollyanak, a világi fogságból az örökké-valóra ne-jussanak”. Olyan kényes helyzetben azonban, amikor keresztényi kötelességhez híven imádkozniok kellett az Egyháztól elpártolt lelkekért is, felebaráti szeretetük mindig megtalálta a helyes utat. Fenntartás nélkül elvetették a katolicizmussal ellenkező hitfelfogást, de őszinte átéléssel imádkoztak az elszakadásba sodródottak megvilágosításáért. „Téricsd-meg Uram, a te elszéledett juhaidat, vedd-el a homályt szívókról, nyisd-meg a siketek fülét, világosicsd meg a vakok szemeit és a te igaz tudományodra tanítsad a tévelygőket.” Általában elmondhatjuk, hogy a gyűlöletnek a legcsekélyebb megnyilvánulása sincs imádságos könyveinkben.

III. A XVII. század imádságos könyveinek osztályozása rendeltetésük szerint

Imádságos könyveink szerzői majdnem kivétel nélkül két rend fiai közül kerülnek ki: a ferencesek s a jezsuiták közül. A két rend sajátos arculatát, megkülönböztető jellegzetességeit lehetetlen az imádságos könyvekben is fel nem ismernünk. Alapgyökerét az elkülönítő színeződésnek a rendi szellemben, illetve a rendalapítók egyéniségében kell keresnünk. A gyermeki lelkületű Assiszi Sz. Ferenc áll itt szemben az egykori lovaggal, Loyolai Sz. Ignáccal, az *Exercitia* szerzőjével. Végso fokon pedig az érzelem és az értelem. Szent Ferenc „imádságai hasonlítanak azokhoz a gyermeki bizalommal telt imádságokhoz, melyeket Jézusnál találhatunk. Gyermeki lelkesedése, naiv enthusiasmusá örvendező magasztalásban tört ki. A természet szépségei feletti örömet forró misztikus-eksztatikus Jézus-szeretettel kapcsolja össze”.¹⁵ Rendi fiai követik szellemi örökségét, imádságaikban mindig az érzelem viszi a vezérszerepet. Ezzel szemben Szent Ignác nyomatékosan az ész művének tartja az imádságot. Benne az erősen foglalkoztatott értelen kívül legfeljebb a megindultságnak enged szerepet. Az érzelem szabad áradását rendi utódai imádságaiban is mindig fékezi az értelem.

Ezt a rendi szellemből eredő különbséget el is fogadhatnók imádságos könyveink felosztása alapjául, ha csak az imaszövegekre terjeszkednénk ki. Mivel azonban a legtöbb imádságos könyv értékes apologetikus, liturgikus és aszketikus részeket is tartalmaz, ezeket pedig mellőzni nemcsak kár lenne, de kirekesztésükkel az illető könyvek legjellegzetesebb vonásait is elhagynók, ezért az előbbi felosztást ki kell egészítenünk az ájtatos könyvek rendeltetésének figyelembe vételével. Így két típust különböztethetünk meg a XVII. századi imádságos könyvek között: az egyiket összefoglalóan lelki kalauznak nevezhetjük, a másikkra találó a népies imádságos könyv elnevezés.

A *lelki kalauz* a katolikus restauráció jellegzetes terméke és a jezsuitáktól felnevelt új hívőtípus imádságos könyve. Míg ugyanis a középkor hívője sztatikus volt, hajlott a szemlélődésre, addig a XVII. század új típusa dinamikus-jellegű, gyakorlatias, erőskezü lélekalakító s öntudatos hitéletet élő. A lelki kalauzok magasabb, fejlettebb lelki igények kielégítésére készültek, hitvédő és nevelő s erősen racionális színezetűek. Hitvédő jellegűnek, oktató célzatúnak azért nevezzük az idetartozó imádságos könyveket, mert elsődleges feladatukon kívül sajátos célokra is törekszenek. Nem elégszenek meg azzal, hogy áhítatra hangolják a lelkeket, vagy hogy segédeszközként megkönnyítsék az Istennel való érintkezést azok számára, kik szívük közvetlenségével külső segítség nélkül erre képtelenek, hanem egyúttal a korfölvette problémák, hitbeli nehézségek között útmutatók, kalauzok is akarnak lenni. Egyfelől Istenhez emelnek, másfelől biztonságot nyújtanak a nehézségek megoldására s a támadások visszautasítására.

Jellegzetes színezetüket a meginduló katolikus restauráció hitvédelmi törekvéseitől kapták. A XVII. század a hitviták kora. A nép széles rétege akarva-nemakarva szenvedélyes vallási csatározások tanúja volt s ebből nagy veszedelem támadt. A katolikus tanok meg-megújuló támadása észrevétlenül bizonytalanságot idézett elő még az Egyházhoz hű lelkekben is. Könnyű dolog ugyanis hitfelfogásában megingatni a tömeget, melynek gyarló a vallási ismerete s fokozottan érzi a kívülről való ráhatást. „Oly követ vethet egy bolond a kútba, melyet tíz eszesnek is gond kivonni.” (Pázmány)

Sok alaptalan vád érte a katolikus Egyház hitbuzgalmi életét is. Ahol pedig a vád elégtelennek bizonyult, ott a gúnytól sem tartózkodtak a protestáns prédikátorok. Különös

¹⁵ Incze G.: i. m. 117. l.

kedvvel gúnyolták a katolikus hívek imádságformáit. Az olvasót pl. skorpió-tojásnak nevezték, a rajta való ájtatoskodást berbitelésnek, a búcsújárást sérikálásnak. A vád, különösen pedig a gúny sohasem maradt hatástalan. A nevetségessé tett ájtatossági módokban megingott a hívők bizalma; s ez volt a legnagyobb baj, mert még a nyílt ellenség sem olyan veszedelmes az Egyházra nézve, mint a közönybe süllyedt, kételyektől marcangolt lélek.

Pázmány és több lelkivezető észrevette a veszedelmet s az ellenszer keresése közben eszméltek rá arra, hogy az imádságos könyvek döntő erejű hitvédelmi szolgálatot teljesíthetnek. Az áhítatos hangulatban ugyanis fogékony a lélek és tartós is a ráhatás, mert a hívek nagy részének egyedüli állandó olvasmánya az imádságos könyv; s mint nélkülözhetetlen segédeszköz, széleskörű elterjedtségre tarthat számot. Mielőtt tehát a támadott hitbuzgalmi tanításra vagy ájtatossági gyakorlatra rátérnének a szerzők, előbb elméletileg bizonyítják jogos használatukat. Szigorú módszerességgel bizonyítják az Egyház ájtatosságformáinak ősi eredetét. Az egyes hitvédő bevezetések nem ritkán valóságos tömör tudományos értekezések. Az érvelésnél szívesen felhasználják koruk erősödő tekintélytisztelőt. Megszólaltatják a szentatyákat s nyilatkozataikból verik vissza a vádakát. A hitbuzgalmi élet megvédelmezésével megelégszenek, viszonttámadásba csak elvétve bocsátkoznak. Mindig erősebb bennük a hittanító, mint a hitvitázó.

A hitvédő célzatnál nem kevésbé erős a hitet öntudatosító és a lelkiéletre ösztönző törekvés. Bár aprólékos gonddal, tudásuk legjavával védik a kigúnyolt áhítatmódokat, elsődleges feladatuknak mégis a nevelést tekintik. „Ezokrül bővebben szólhatnánk, és több bizonyosságot támaszthatnánk káromlóink-ellen; de alitom, hogy ez-is felettéb- való a mostani munkában. Mert itt nem a mi vallásunkat óltalmazzuk, hanem az híveknek ájtatosságát isteni szolgálatra akarjuk gerjeszteni.”¹⁶ Legfőbb törekvésük, hogy az ájtatossági gyakorlatok tudatos használatára neveljék a híveket. Megmagyarázzák hatékony használatukat, rámutatnak mélyebb értelmükre, kifejtik a bennük rejlő szépségeket. Némelyek a tanítást önállóan, függetlenül az imádságtól, értekező stílusban végzik; mások elmélkedési vagy dialógus-formába rejtik, de vannak olyanok is, kiknél a tanítást az imádság tartalmazza. Kedvelt tanítás-mód és alkalom a Miatyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy stb. parafrázisa. Mert „noha minnyájan tudgyuk és mondgyuk naponként; de sokan, vagy nem értik, vagy meg nem gondolják ezeknek elrejtett méltóságát, bölcsességét, erejét és mélységes titkait.” Legtöbben a Miatyánk imádkozásakor „csak kívül a héja-körül rágódunk, a velejére és bélire nem jutunk”. A tanítással az írók céltudatosan kettős eredményt érnek el; egyrészt állandó imádságvágyat támasztanak a lelkekben, másrészt a hit erősítésére is jelentősen közrehatnak.

A lelki kalauzok közül háromban még a térítési buzgalom is helyet kapott. Függetlenül olyan részek járulnak az imádságos könyvekhez, amelyek ugyan nem tartoznak bele az áhítat világába, de szószólóan bizonyítják a szerzők egyetemes lélekmentő vágyát. Szeretettel sietnek segítségükre azoknak is, „kik örömet akarnak érteni az Igasságot, de ... vagy együgyűségük, vagy a világi foglalatosságok miatt, ha szinte akarnak sem mehetnének végére az Igasságnak”. (Pázmány, Malomfalvay, Baranyi.) Kétségtelen, hogy ezek a hitvitázó részek megbontják az imádságos könyvek harmóniáját, de nem bántók. Nem ékverés, ellentétszítás sugallja ezeket az egy igaz Egyházzal szóló polemikus iratokot, hanem az elszakadt lelkek üdvösségéért aggódó szeretet. „Ut salvamini. Hogy üdvözüllyetek. Ezért adtam azon tudományhoz versengő vitatás nélkül együgyü igassággal, az egynéhány Letzkét. Ut salvamini.”¹⁷

A lelkikalauzok közül éppen a jelentősebbek észrevehetően egyébként is tekintettel vannak a protestantizmusra. Amennyire elvfelelés nélkül megtehetik, igyekeznek okos alkalmazkodással a katolikusok és protestánsok áhítatéletében felmerült ellentéteket

¹⁶ Pázmány P.: Ö. M. II. k. 106. l.

¹⁷ Malomfalvay Gergely: Belső-képen indító Tudomány. 1653.

áthidalni. Imádságaikat, hacsak tehetik, a protestáns felfogással egybehangzóan a Szentírás felhasználásával írják s erre nyomatékosan fel is hívják a figyelmet. Jóllehet védik a szentek tiszteletét s imádsággal kiesdett pártfogásukat Isten előtt hatékonynak vallják, mégis aránylag csekélyszámú imádságban kérik közbenjárásukat.

A XVII. század oktató-védekező jellegű imádságos könyveiben több az önállóság, mint a népies rendeltetésűekben. Ha idegen forrásból merítenek, nem veszik át szolgailag a kiszemelt könyörgést, hanem sajátos céljuk szerint alakítanak rajta. A szerzők sem maradnak személytelenül annyira háttérben, mint a népies imádságos könyvekben tapasztaljuk. Erős egyéniségük akadályozza őket, hogy a hívekben feltételezett lelkiállapotba teljesen beleéljék magukat s egyéni hajlamaik elnyomásával általános igények kifejezői lehessenek. Imádságaik elsősorban az értelemhez szólnak. Épp ezért nincs bennük annyi költőiség, naiv kedveskedés, mint az érzelmi színezetű népies imádságos könyvekben. A szerzők alapos teológiai képzettsége is olykor szakterületre téved, ahol csak művelt elme tudja követni őket. Témájukat ilyenkor Isten elvont tulajdonságaiból veszik s imáik szoros dogmatikus keretben mozognak.

IV. Lelki kalauzok

A lelki kalauzok sorát *Pázmány Péter Imádságos könyve* (1606) nyitja. Az első eredeti katolikus imádságos könyv, mely ránk maradt. De nemcsak időrendben első, hanem minőségben is az elsők között van egészen napjainkig. Érdeme a katolikus hitbuzgalmi élet szempontjából szinte felbecsülhetetlen. Hatása századokon át érezhető s még ma is a legjobb forrás. Ami a Hodaegus lett az egész hit területén, az lett Pázmány imádságos könyve az ájtatosság világában: kalauz minden vonatkozásban.

Művét gráci teológiai tanársága idején írta. A külföldre szakadt fiatal jezsuita figyelemmel kísérte nemzete sorsát s nagy szomorúsággal tapasztalta, hogy „mind az világi állapotban, s mind az Istenhez való ájtatosságban megfogyatkozott” édes nevelő hazája. Keserőséggel olvasta a protestáns prédikátorok meg-megújuló vádjait, melyek nem kis része éppen a katolikus hitbuzgalmi életet érte. Nagy elfoglaltsága ellenére is talál időt a lelkinyomor enyhítésére s az ájtatossági élet védelmére. Könyvének apologetikus részei mintegy feleletek Magyar István sárvári prédikátor támadásaira, ki „Az országokban való sok romlásoknak okairól” c. művében engesztelhetetlen gyűlölettel s rosszindulatú vádaskodással tette nevetségessé a katolikus ájtatossági élet megnyilatkozásait. Az imádságos részben kiterjed az élet minden jelentősebb mozzanatára. Mind a haladottabb, mind a kezdő lelkiélet megtalálta benne igényei kielégülését. Még a nemi különbségből eredő lelkiségre is tekintettel van.

Az imák mindegyikén Pázmány jellegzetes egyénisége ismerhető fel. Nincs bennük semmi külsőség, semmi tetszeni akarás. Az akarat hőse akaratnevelő imádságos könyvet írt. Ideálja az athleta Christi, ki meg nem áll az áhitatos érzelmek csendes átélvezésénél, hanem munkás kézzel dolgozik a magábamélyüléskor is. Imádsága küzdelem, töltekezés Istennel, a lélek mélységeinek feltárása s minden rétegébe a természetfölötti napsugár, a kegyelem beárasztása. Készséges felajánkozás az isteni malasztal való együttműködésre. Az imákban az erő mellett szépen megfér a mélységes alázat, mely az élet minden megnyilvánulását Istenre való vonatkozásban értékeli. Hódolattal borul le a mindenható Fölség előtt, földig alázza magát értéktelensége tudatában, de bízó ragaszkodással, rendíthetetlen reménnyel ragadja meg az Urat s el nem ereszti, míg meg nem áldja.

Az imádságos könyv erősen értelmi színezetű. Az imákban a gondolati elem uralkodik. Értelmén keresztül megszűrve, kitisztítva adja Pázmány érzelmi megnyilatkozásait. Az érzelmi energiák értelmi alávetettsége megóvjá imáit az érzélgősségbe süllyedéstől, férfias színt kapnak a könyörgések a nélkül, hogy a hideg ész a szív melegségét kiölné vagy gátolná. A magyar imádságirodalmat olyan témakörrel is gazdagítja, melyben csakis a teológiailag iskolázott elme tud otthonosan mozogni. Legszebb imádságaiban Isten metafizikai tulajdonságait dolgozza föl. „Imádságában az ember Istenhez való viszonyának felfogása sokszempontú. Istent a legkülönfélébb vonatkozásokban látja meg. Az embert s a földi élet célját az örökkévalóság távlatába állítja be. Ez azután magával hozza a teológia szókészletének széleskörű alkalmazását.”¹⁸

Stiláris szempontból Pázmány imádságos könyve semmiben sem marad el a többi műve mögött. Dicsőítő, hálaadó imái magasztos szárnyalású prózai ódák. Előadását jellemzi a szemléletesség. Az imádsághoz szükséges alázat és bizalom felkeltésére, fokozására szívesen használ ellentétezt. „Megrendítő erővel tudja Pázmány imáiban lelkünk elé állítani különösen az ember gyarlóságát és parányiségét szemben az Isten fönségével és hatalmával.”¹⁹ Stílusa keresetlenül egyszerű, de imádságos könyvének legmegragadóbb

¹⁸ László Vince: A magyar katolikus imádságos könyvek története 1711-ig. 106. l.

¹⁹ Pázmány P.: Ö. M. II. k. Breznay B. előszava, X. l.

szépségét éppen az egyszerű köntösben megjelenő fenséges gondolatok adják. Fenség egyszerűséggel igen szerencsésen egyesül imáiban.

Imádságai szerkesztésében főleg a Szentírásra, a hivatalos egyházi könyörgésekre és Szent Ágoston imáira támaszkodott. A szentírási helyek felhasználása nem gondolatszegénysége leplezése s nem is hívságos fitogtatása a szent szövegekben való jártasságának. Magasabb cél érdekében tudatosan cselekszik így. Az alázatos szerzetes nem akar ott egyénileg könyörögni, ahol kifejezhetetlenül tökéletesebben Isten szavával teheti meg. De enged a korszellemnek is, mely a legsikerültebb imaformulát az egyéni áhítatnak szent szövegekkel való kifejezésében látta. A térítő jezsuita pedig ilyen módon apostoli okossággal alkalmazkodik a protestánsok áhítatéletéhez. Elejét veszi a gáncsnak s megteremti a lehetőséget arra, hogy nem katolikus ájtatoskodók is használhassák. Imádságos könyvét katolikusok és protestánsok valóban egyaránt használták. Mihálykó János eperjesi prédikátor ugyanis Lőcsén Pázmány imáinak nagy részét saját neve alatt kiadta. Pázmány nemcsak rossz néven nem vette Mihálykó eljárását, „de sőt ugyan meg is akarta köszönni az jámbornak fáradságát”. De azért már megharagudott, „hogy sok helyen megszagatta, és az ő foltos teczésének rongyával bé is tatarozta” írását Mihálykó.

Szent Ágostonhoz lelki rokonság vonzotta Pázmányt. A nagy hippói püspök erősen értelmi imádságai nagyon megfeleltek természetének. Nem lehetetlen azonban az sem, hogy egyéniségén kívül az előbb említett apostoli okosságnak is része van benne. Szent Ágostont ugyanis a protestánsok is nagy tiszteletben tartották és imádságait is korán lefordították.

Pázmány imádságainak értékéből semmit sem von le az a körülmény, hogy aránylag sok benne a kölcsönzött gondolat. Nem egyszerű kompilátor. Az átvett szentírási részeket szervesen beledolgozza egyéni áhítatába, az ágostoni gondolatokat pedig mintegy újjászüli. A fenséges gondolatokat úgy be tudja olvasztani sajátjai közé, hogy nem vesztenek erejükből és szépségükből; saját gondolatai pedig olyanok, hogy felemelkednek a kölcsönzöttekhez, nincs zökkenő közöttük. Szerkesztő készségének kiválóságát szépen tanúsítja „Az Istennek felségérül” c. imája. A különféle helyekről merített ágostoni gondolatokat olyan művészi egységbe foglalja, saját gondolatait annyira hozzáhangolja, hogy a XVII. század legszebb imáját alkotta meg benne. Ilyen módon imádságot szerkeszteni nem kevésbé érdem, mint eredetét alkotni.

Lépes Bálint (1570–1623) nyitrai püspök gyermekek számára készítette *Imádságos könyvét* (1615), mert „ha a nagy embereknek nagy dolgokban nem szolgálhat, mégis a kisdedeknek lenne pedagógusok”. Művét a lelki életbe való bevezetésnek szánta, hogy útmutatása mellett az ifjak „föl emelkedvén osztán, ám bár ökis, az mélyebb forrásokra” mehessenek. Szándékát következetesen igyekszik elérni s közben tudatosan alkalmazkodik az ifjak állapotához, igényeihez. Tapintatos lelkivezetőként sohasem terhel, észrevétlenül vezet rá fiatal imádkozóit ájtatosságuk tulajdonképpeni céljára: „Enged (Uram Jézus), hogy az te eletedet, es erkölcsödöt mindenkor szivemnek szeme előtt visellyem” s „adgyad, hogy azokban tökéletes férfiuua lehessek, es gyarapodhassam, es az Urban, szent templomodda alkottattassam.”

Könyvének elején rendszeresen kifejti, hogy „mi légyen az imádság és hány dolog kölljön hozzá”. Azután mindennapi használatra szolgáló könyörgések következnek. Maga a munka két részre oszlik. Az első rész Jézus életét dolgozza fel, a második szenvedése történetét. Híven követi az evangéliumot s minden jelentősebb mozzanatát imádsága tárgyául választja. A kiszemelt részlet szolgál kiindulási alapul. Röviden vázolja maga előtt a felvett eseményt vagy tanítást, azután önmagára tér s a helyzetnek megfelelően dicsőít, hálálkodik, kér vagy mélységes szomorúsággal bánkódik. Az egyes imák a megelmélkedett mottók tömör fogalmazásai.

A könyv második része, „mely rövid és ájtatos imádságokat foglal magában Christus Urunk kynszenedésinek mindenik ágazatyról”, egyik legszebb gyöngye a XVII. század

ilyennemű termékeinek. Megrendítő együttérzéssel szemléli és éli át az Üdvözítő megaláztatását, gyötrelmeit. Ájtatos lelke a testi-lelki fájdalmak legmélyebb örvénylését érzékelteti a kereszten függő Megváltó s a szenvedések súlya alatt megtört Szűz Mária lelkiállapotának festésében. Szünetestörténetének minden sora mutatja, hogy elmélyült lelkiélet terméke. Az egyes imákat nem írta szerzőjük, hanem imádkozta.

Lépes ügyes stilisztika. Nyelvezetén meglátszik, hogy a tudós teológiai könyvek mellett szívesen forgatta a költők alkotásait is. Színes jelzői bőségesen áradnak. Megjelenítő ereje figyelemreméltó. Néhány jellegzetes vonás kiemelésével éri ezt el. Költői fantáziáját ugyan láthatólag lefékezi az a körülmény, hogy ifjakkal ír, sorai közvetlenségét azonban ez csak emeli.

Érdemes megemlítenünk, hogy elbeszélő költészetünk egyik rokonszenves alakja, Bosnyák Zsófia (Garay, Tompa), Lépes imádságos könyvét használta gyermekségétől fogva s lelki gazdagodására bizonyára erősen hatott is. Könyvét ugyanis Lépes Bosnyák Zsófia és testvérei számára készítette.

Pázmány imádságos könyvének 1616-ban erős versenytársa akadt *Kopcsányi Márton* (1579–1637) ferencendi szerzetes imádságos könyvében. Kopcsányi esztergomi kanonokból lett ferences szerzetes s a rendben tartományfőnöki tisztséget is viselt. Híres szónok és kedvelt lelki vezető volt. Imádságos könyve rövid ötven esztendő leforgása alatt ötször jelent meg, ami az akkori állapotokat tekintve rendkívüli népszerűség jele. Szerkezetére, tartalmára észrevehetően hatott Pázmány imádságos könyve. („Elmélkedés az Istennek fölségéről” c. verses imája szinte szóról-szóra egyezik Pázmány fentidézett imájával.) Kopcsányi nagy ésszerűséggel rendezi el imáit. A mise alatti imák között az evangélium után rögtön „A tévelygők megvilágosításáért” közöl könyörgést. A Pater noster után a Miatyánk és az Üdvözlégy rövid magyarázatát adja. A megholt szülőkért mondandó ima után a purgatorium létezését bizonyítja. Áldozás előtt arról tárgyal, hogy az Oltáriszentségben Krisztus teste és vére jelen legyen stb. A hitvédő s az oktató rész meglehetősen gazdag, de nem olyan szigorúan tudományos, mint Pázmány imádságos könyvéé; alacsonyabb műveltséget, kisebb igényeket tart szembe előtt s elégíti ki. Az áhítat világában Pázmány hatása alatt biztosítja az értelem elsőbbségét, de imái akaratlan érzelmi színeződéséből mintha az tűnnék ki, hogy alaptermészete nem racionális; inkább az érző szív, mint a gondolkodó ész embere. Előadására is hatott Pázmány. Általában az egész imádságos könyvet úgy jellemezhetjük, hogy Pázmány imádságos könyvének sikerült leszállítása a kisebb igényű, egyszerűbb lelkiéletet élő hívősereg számára. De nem önállóan utánozó; csak gondolatokat, imádságmotívumokat vesz át Pázmánytól s azokat nagy önállósággal dolgozza föl.

1634-ben jelent meg Kopcsányinak „*A keresztényi tökéletességre intő elmélkedések*” c. könyve, melyben a szenvedéstémát dolgozza fel s a lelkiélet irányelveit, segédeszközeit is tárgyalja. Az imák csak függvényei az elmélkedéseknek. Összegezése, még egyszer gondolatba idézése a megelmélkedett anyagnak s mint ilyenek hatásos zárulékok egy-egy ájtatoskodás végén.

Hajnal Mátyás (1578–1644) jezsuita ájtatossági műve, a *Jézus szívét szerető szívek* (1629), a Szent Szív-tiszteletnek első és egyik legszebb kivirágzása magyar talajon. Világirodalmi viszonylatban is az elsők között szerepel. De nemcsak tárgyánál fogva érdemel különösebb figyelmet, hanem belső értékei miatt is. A protestantizmus uralomra jutása óta elhallgatott magyar misztika Hajnal művében csendül meg újra s vele a pázmányi racionális irányú ájtatossági élet mellett egy misztikus irányzat is hódító útra indul. Ez az áramlat egyben a magyar imádságos könyv irodalomnak a középkori egyházi imakincshez való lassú visszakanyarodását segíti elő.

A könyv célja a Szent Szív-tisztelet terjesztése s a kultusz tulajdonképpen értelmére való tanítás. Nem alkalmi ájtatos érzelmek kielégítésére készült, hanem rendszeres hitbuzgalmi életet kíván. A könyv első fele elmélkedéseket és imádságokat tartalmaz, a második része

egyházi énekeket. Az elmélkedéseket képek vezetik be, melyek az isteni kegyelemnek csodálatos működését érzékeltetik. A malaszt üdvös hatására a bűnös lassankint belátja veszedelmes állapotát, kibékül Istennel, megigazul s a Szentháromság élő templomává lesz. Az elmélkedések szerkezetére, felépítésére hatott Szent Ignác rendszere, de a külső keretben lüktető hatalmas érzelmek sajátosan Hajnal Mátyásé. A tizennyolc kép mindegyikéhez három „pontos” elmélkedést fűz. Az egyes pontok csak éppen alapot adnak a lélek számára, amelyről az istenszeretet magasztos régióiba lendülhet vagy leszállhat a hittitkok mélységeibe. A témák feldolgozása már az ájtatoskodó feladata. Az elmélkedéseket imádság zárja be. Az imák szoros kapcsolatban vannak az elmélkedési anyaggal s legtöbbször a kitérő téma imádságos feldolgozásai. A „Jézus szívét szerető szívek” igazi értéke a verses részt leszámítva főleg ezekben az imádságokban van.

Magát a művet Hajnal magánhasználatra készítette s így egyénisége érvényesülését nem gátolta a közhasználatosság. Szíve tüzes lángolását, lelke magasztos szárnyalását zárta imáiba. A Szent Bernát-féle jegyes-misztika lépten-nyomon feltűnik a könyvben. Az Úr Jézus jegyesének érzi magát s a földi vágyaktól megtisztultan, önfeledten pihen mátkája keblén. Ez az izzó szeretet áttüzesíti, megédesíti nyelvét, kifejezéseit. Képeit, hasonlatait szívesen meríti az Énekek énekéből. Előadása vonzó, kellemes; mondataiban sok a műgond. „A cikornyáság és megokolatlan nyelvicomázás és ékítgetés mint stilizáló öncél még nem jut benne uralomra. Tulajdonképpen a középkori misztika nyelvének utolsó kihajtásával állunk itt szemben.”²⁰

A Jézus Szíve-tisztelet s a misztika iránti érdeklődés további erősödésének emléke a „*Mennyei követek*” (1681) c. imádságos könyv, melyben Nagy Sz. Gertrud (1256–1302) és Hacheborni Sz. Mechtild (1241–1299) magánájtatosságait ültette át magyarba Ágoston Péter jezsuita. Szent Benedek e két nagylelkű leánya volt a Jézus Szíve-tisztelet külső formájának megalapítója. Gertrud kinyilatkoztatásait tanítványa, Mechtild írta meg. (Legatus divinae pietatis.) Imagyűjteménye az *Exercitia spiritualia*, melyet nemes egyszerűség, teológiai mélység és forró istenszeretet jellemez. Ágoston fordításában a középkor két kiváltságos szellemének ájtatosságai váltak a magyar katolikusok közkinccsévé.

A ferencendi *Rudinai Fr. János Lelki szarándoksága* elmélkedéseket és imádságokat tartalmaz. Szerzőnk életéről csak annyit tudunk, hogy a Boldogasszonyról nevezett ferences tartomány főnöke s a nagyszombati és pozsonyi klarisszák lelkiatyja volt. A Lelki szarándokság nem eredeti munka, de nem is egyszerű fordítás, hanem felhasznált forrásainak önálló szempontú egybeszerkesztése. Annyit bevall Rudinai, hogy idegen szerzők írásaiból szedegette egybe Lelki szarándokságát, de már az egyes írók megnevezését, műveik megjelölését nem tartja szükségesnek. Az egyéni érdem elutasítását vehetjük az egyszerű ferencendi szerzetesnél alázatossági formának; lehetett azonban írói fogás is a könyv iránti érdeklődés felkeltésére, használatánál a bizalom s a tisztelet fokozására.

Lelki szarándokságon elmélkedést kell értenünk. A mű tartalma rendszeres aszketikai nevelés, mit ájtatossági keretben nagy hozzáértéssel végez Rudinai. Az ügyesen összeválogatott elmélkedések a lelkiéletbe való fokozatos bevezetést szolgálják. Az ájtatoskodó először is rádöbben semmiségére s viszont Isten végtelen tökéletességére. Belátja, hogy milyen esztelenség a földi féreg lázongása a mindenség Ura ellen s alázattal meghajlik előtte. Mindent Istennek tulajdonít s úgy véli, hogy a Teremtő dicséretét legillendöbben akkor zengi, ha saját életét állandóan tökéletesíti. Összesen húsz elmélkedésben nyújtja Rudinai a lelkiélet vezérlő elveit. Mindenegyedű szarándokságot három ima fejez be. A könyv második fele az Úr Krisztus szenvedéséből veszi elmélkedési anyagát. Rudinai nyelve régies, darabos, de a kifejező erőt nem lehet elvitatni tőle.

²⁰ Hajnal M.: Az Jézus szívét szerető szívek ájtatosságára. Magyar irodalmi ritkaságok. 17. sz. 4. l.

A kor ferencrendi írói között szinte páratlanul áll *Malomfalvay Gergely* (1616–1669) alakja. Tehetsége, alapos teológiai képzettsége s klasszikus műveltsége révén méltán versenyezhet nagy rendtársával, Kopcsányi Mártonnal. Nagy kár, hogy írói működését sokoldalú rendi elfoglaltsága miatt abba kellett hagynia. 1654-ben ugyanis a rend provinciálisa lett. Lipót király érdemei elismerésül erdélyi püspökké nevezte ki, de az alázatos szerzetes ezt a megtiszteltetést nem fogadta el. Művét, a *Belső képen indító tudományt* (1653), a megátalkodott bűnös lelkek megtérítésére írta. Összesen tizenkét témáról tartalmaz könyve elmélkedéseket. A lélek, a test, a paradicsom, a pokol örökkévalóságáról. Ez világi életnek rövid s elmulandó voltáról. A halálnak bizonyos és bizonytalan voltáról. Az isteni és emberi ítéletnek különbségéről. Az mi életünknek egy ponttyától kétféle örökkévalóság függ. Az örökkévalóság voltaképpen megmagyarázhatatlan, emlékezete erős Pais a bűn ellen, tudománya titkos próbaköve minden dolgoknak. Az örökkévalóságról írt tudomány igazgató ösvény és ingerlő ösztön. – Az egyes megelmélkedett témákat imádság követi. A könyvet apologetikus függelék zárja be. (Az igaz hitnek némely szükséges ágazatiról.)

Célja, hogy értelmi meggyőzéssel hasson az akaratra. Mindig szeme előtt lebeg, hogy „az okosnak nem annyira a hímes szók, mint inkább az erős valóságok tetszenek” (Pázmány). Gondolatai kifejezésében nincs semmi keresettség; úgy rögzíti meg azokat, amint lelkében megszületnek. Hasonlataiban s egész előadásában van valami őserő. Erős életszerűsége, nagyon a valóságba tapadt, érzéki képei, drasztikus népiessége ma már sértik a jobb ízlést, de az akkori lelkekben bizonyára elérték céljukat. Imái lendületesek, szárnyalók, olykor áttüzesedett hangulatúak. A szónoki tűz néha felülkerekedik Malomfalvayban s az áhítat nyugalmas perceit ideges lüktetés, mozgalmas sietés váltja fel. Merészen szárnyaló imáit ilyenkor nehezen tudja beféjezni s a gyorsan pergő, sodróerejű sorokat csak a záró formák megismétlésével képes abba hagyni. „Amen, Amen, Oh! úgy legyen! Amen.” „Amen, Ugy legyen! Ugy legyen! Amen!” Három verset is közöl: a halálról, Szent Ferencnek a testvérek számára adott utasításáról s az örökkévalóság megmagyarázhatatlanságáról. Verselése gondos szótagszámú, de rímei csak ragrímek, stílusa bőbeszédű, terjengős. – Munkájában sokat merít a „doctorok írásiból, mint valami tiszta búza közül”, de erőteljes egyénisége a kölcsönzött gondolatokat szervesen beleolvastja egységes elgondolásába.

Szegedi Ferenc egri püspök a nagyszombati Szent Miklóstemplomtól Modorosig stációkat építtetett. Ezeknél az oszlopoknál végzett ájtatosságait szedte füzérbe *Ágoston Péter* jezsuita s *Mirra szedő szarándok* (1672) cím alatt ki is adta. Ágoston (1616 Szentlélek–1689 Nagyszombat) a XVII. század katolicizmusának egyik fáradhatatlan harcosa volt. Mint hithirdető több ízben megfordult a török hódoltság területén is, hol tömlöcöt és kínzást szenvedett. Ájtatossága, a stáció-járás a bűnbánati zarándoklás egyik faja s az Egyházban ősi eredetű. Bár a prédikátorok szerint babona „a Celben, Tálban, Csesztakoban való serikálás, avagy a Rómában való szarándokság járás”,²¹ a XVII. században is kedvelt ájtatoskodási mód maradt. A keresztúti ájtatosság a szentföldi zarándokság leegyszerűsített formája. A stációk a Golgotára tartó Üdvözítő keresztútjának eseményesebb helyeit jelenítik meg. Ágoston műve elején lelkes hangon bizonyítja, hogy a kinszenvedő Jézushoz fohászzkodni hasznos. Majd a keresztút hét stációjához ír igen szép ájtatosságokat. A keresztútjárás ugyanis búcsúnyeréssel jár, de a búcsúnyerés feltétele, hogy az ájtatoskodó minden stációnál elmélkedjék az Úr szenvedéseiről. Ágoston imáit meleg szív, mélyen érző lélek, őszinte Istenre hagyatkozás jellemzi. Gondolatai igazságát a komoly átéltség, szépségét pedig a csinos, kifejező stílus növeli. (A szomjuhozó Christusnak szívét adgya mint virágos pohárt a bűnös. A feszület előtt szívet megolvastzó könyörgések.) Említésre méltó könyvében a *Salve mundi salutare* verses magyar fordítása.

²¹ Incze G.: i. m. 103. l. Idézi Samarjai M. Jánostól.

Az 1700-ban megjelent s a nagyszombati Szent Kereszt-kongregáció használatára készült „*Myrrhából szedett lépes méz*”-nek szintén a keresztúti ájtatosság a legértékesebb része. Az egyes „oszlopok előtt elmélkedéssel való fohászokodások” talán még szebbek is, mint Ágoston Péter hasonló imái.

A keresztúti ájtatosság mellett az olvasó-imádkozás is régóta nagyon kedvelt volt a katolikus híveknél. A kódexirodalomban is megtaláljuk nyomait. A XVI. században s később is az egyszerűbb népnek majdnem egyetlen imádkozási módja volt. Pázmány írja imádságos könyvében, hogy „a kik könyvből nem imádkozhatnak, mint egy imádságos könyvek az olvasó, melyből a mi Üdvözítőnk élete, szenvedése, és a keresztyéni tudományok fő cikkelyi, mint egy írt könyvből, eszékbe jutnának”. A XVII. században a Szent Szűz tiszteletének erősödésével együtt népszerűsödött a magasabb és műveltebb társadalmi osztályokban is. A rózsafüzér-mondás azonban csak akkor üdvös és nevelő hatású, ha az egyes titkokról rövid ideig elmélkedik az ájtatoskodó. Így elkerülheti képzeletének elkalandozását, ide-oda csapongását s legfőképpen azt a veszedelmet, hogy az üdvözlégyek mondása gépies recitálássá fajuljon.

A helyes olvasómondásra való ránevelés a célja *Tarnóczy István* jezsuita (1626–1689) *Titkos értelmű Rosájának* (1676). Tarnóczy sokféle rendi hivatalt viselt, de főleg az ifjúság nevelésével foglalkozott. Latinul és magyarul írt munkáinak száma húsz. A *Titkos értelmű Rosában* azt a gondolatkört idézi fel, melyben az egyes tizedek alatt a rózsafüzér-imádkozónak élnie kell. Teljesen kidolgozva azonban csak a „Boldogságos olvasó” gondolatvilágát közli, a fájdalmas olvasó titkaiba már csak vázlatosan vezeti be olvasóját. Tanítását imádságba, Miatyánk- és Üdvözlégy-parafrázisba rejti. Nevelő célzatuk van a „Belső jószágos cselekedetek gyakorlásának”, melyekben a hét minden napjára különszándékot ad az imádkozó számára.

Tarnóczy nagy ragaszkodással csüng az Isten-anyán; odaadó szeretete, rajongó lelkesedése Szűz Mária iránt valami megragadó varázst ad stílusának. Fennkölt lelkének minden melegsége, mélysége és lendülete azonban főleg a Szent Szűzről írt himnusaiba van belesűrítve. Ezeket mind tartalom, mind nyelvezet, mind pedig verselés tekintetében a XVII. század sikerült vallásos versei közé kell számítanunk. Nyolc dicséretében a Szűz ünnepeit éneklie meg. A szeplőtelen fogantatás ünnepén a Boldogasszony természetfölötti kiváltságait dicsőíti.

Anyádtúl még nem születél,
Méhében már szenteltettél,
Tisztán a világra jöttél,
Mert büntől megelőztettél.

Mennynek, földnek és tengernek
Szépségét adta a Szűznek
Isten maga jegyesének,
Kiben mérge nincs a bűnnek.

Az immaculata conceptio ihletett leírása különösen figyelemre méltó:

Máriának lelke fénylik,
Midőn teste fogantatik,
Mint piros hajnal feltetszik
S a napnak fénye tündöklük.

A hívő öröme s hálája zeng Mária születésére írt dicséretében. Kedves érdeklődéssel igyekszik elképzelni az Istenanya templomba-vitelét.

Vén szüléi Máriának,
Ötet beadván az Úrnak,
Hazafelé indulnak.
Édes szóval, könnyhullással,
Csókolással, nagy áldással
Leányoktól búcsúznak.
Boldog szülék már térjetez,
Názáretben siessetek
S készítsétek celláját.
Ott Gábrriel majd köszönti,
Isten Annyának hirdeti,
Hogy szülje Isten Fiát.

Csodálattal szemléli Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén a Szent Szűz szépségeit. Amikor Erzsébet látogatására indul Mária, dicséretére felszólítja az egész természetet.

Hegyek, völgyek és gyümölcstermő ágak
Ligetes erdőkön bujdosó vadak
Ötet víg szóval éneklő madarak
Velünk áldjátok.

Nagy közvetlenséggel írja le a végtelen kegyelmekben részesült Istenanya mélységes aláztatát.

Áldja Erzsébet asszony dicsérettel,
Áldja vén Zakariás megnyílt nyelvvel,
Áldja még Szent János is röpöséssel
A Jézus Anyját.

Hogy megszűnjék ezeknek szép nótája,
Szemérmesen az Úrnak Szolgálója,
Mint éneklő fülemülének hangja
Igy kezdi szavát.

Magasztalja én lelkem alkotóját,
Hogy anyjának jegyzette szolgálóját,
Melyért mi is dicsérjük Szűz Máriát,
A Jézus Anyját.

Gyertyaszentelő ünnepén elgyönyörködik a kisdéd Jézust tartó Szűzön s megható figyelmességgel óvatosságra inti.

Mint szőlő illik fájához,
Vagy alma termő ágához,
Ugy Jézus te karodhoz.

Oh Szűz Anya! e Gyermeckét,
 Karodon függő terhecskét
 Gyengén kulcsold magadhoz.

Nagyboldogasszonykor túláradó érzélemmel zengi:

Mikor elmélkedem s nevedet említem
 Isten Anyja, Mária,
 Akkor újul szivem s kéri minden ízem
 Áldással, oh Mária!

Havi Boldogasszony ünnepére írt dicséretében ad talán legtöbbet önmagából költőnk, amikor a tisztaság Anyjától testi vágyai megzabolázására segítséget kér.²² – Tarnóczy prózájának szépségét nagyban emeli az ügyesen alkalmazott virágszimbolika, melybe a katolikus megújulás idején a jezsuiták ismét erkölcsi tartalmat öntöttek. Szép példáit találhatjuk a virágszimbolikának még Hajnal Mátyás és Ágoston Péter művében.

A Titkos értelmű Rosa elérte finomlelkű szerzőjének vágyát: olyan kegyelmet-árasztó virággal gazdagította a hívőseereget, „a mellyet mennél tovább forgat keze között, annál jobban érzi illatját, nyilvánban láttya szépségét s tovább neveli belőle vett elfogyhatatlan gyönyörűségét”.

Baranyi Pál jezsuita (1657–1719) imádságos könyve, a *Lelki paradicsom* (1700), a XVII. század legterjedelmesebb lelki kalauza. Merlo Jakab (Horstius) *Paradisus animae Christiane*-ja alapján készült,²³ de felhasználta Baranyai a magyar ájtatosságirodalmat is műve szerkesztése közben s egyéni imádságaiból is többet beleszótt. Hét részből áll. 1. Szent Háromsághoz intézett könyörgések, 2. a megdicsőült szentek tiszteletéről, 3. a penitenciáról, 4. különféle jóságos cselekedetekre és keresztényi tökéletességre vezető módokról, 5. a misehallgatásról és kommunikálásról, 6. Jézus szenvedéséről, 7a. a Boldogságos Szűz tiszteletéről, 7b. a boldog kimúlásra készültről szóló tanítások és imádságok. – Érdekessége a könyvnek dióhéj-martirologiuma.

Igen erős hitvédelmi célzat és oktató szándék uralkodik a *Lelki paradicsom*ban. Az apologetikus részek ilyen késői jelentkezését megérteti az a körülmény, hogy Erdély számára készült a mű, hol még kisebbségben és elnyomásban élt a katolicizmus. Baranyi volt titkon az üldözött katolikusok egyik erős támasza. Hívei lelki érdekeiért semmiféle veszedelemtől nem rettent vissza. Álnév alatt négy évig Kolozsváron is tanított. Ő volt főoszlopa az 1698-i román görögkatolikus unióknak is.

Az Ajánlás tanúsága szerint nemrég üldözésen estek át a jezsuita atyák. Magát a lelki kalauzt is csak „minden rettentő félelmet ki-rekesztvén” merték kinyomatni s a sajtó helyét fel sem tűntették. Az oktató rész majdnem gazdagabb a tulajdonképpeni tárgynál. Baranyi eljárása tudatos, a tanítás nem a teológus elkalandozása az ájtatosság területéről az erkölcsstan s a dogmatika világába, hanem a kitűzött cél megvalósítása. Maga mondja, hogy *Lelki paradicsoma* „nem csak gyönyörködtető virágokkal vagyon béplántálva; nem csak elevenítő orvosságokkal vagyon megrakva; hanem tápláló és éltető gyümölcsfákkal is be-vagyon ültetve”. Könyve az erdélyi diasporában élő katolikusok számára lelkipásztor-helyettesítésre is készült, amint a Keresztyén Olvasóhoz intézett soraiból kitűnik. A valláserkölcsi élet egész területére akar megbízható lelkikalauzt nyújtani.

Baranyi nem tudományosan értekezik az oktató részekben, hanem elismerésreméltó ügyességgel imaparafrázisokba szövi bele tanítását vagy dialógusokban tárgyalja meg a

²² Boldogasszony születésére, Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepére és Havi Boldogasszonyra írt dicséretet lásd a Függelékben.

²³ Velics László: Vázlatok a magy. jezsuiták múltjából. III. f. 10. l.

kitűzött tételt. Ezzel részben közelebb hozza témáját az egyszerű hívó számára is, részben megőrzi a tanítás komoly jellegét s végül előadása élenkségét is biztosítja. A dialógusokban Krisztus beszélget az imádkozóval s így a legerősebb tekintélyi indítást használja célja érdekében. Nem annyira értelmi meggyőzés ilyenkor főtörekvése, mint inkább az igazság átkarolása és szolgálata érdekében ösztönzés akarati állásfoglalásra. Állandóan cselekvésre sarkalón akarja hívei lelkébe gyökereztetni az igazi katolikus életideált: „Keresztyénnek nem a pusztá névről, hanem Istenes életről mondattatol”. – Baranyiban az imádságos könyv tanúsága szerint erős hitvitázó-szellem lakozott. A könyörgésekben mégis gondosan kerüli a polemikus hangot. Megtörténik ugyan olykor, hogy a vitatkozó hang betéved ájtatosságaiba is. Az imádságíró kezéből kiveszi a tollat a polemizáló, az ájtatoskodó visszaesik a hitvédő szerepébe. De ez a zavaró szerepcsere nagyon ritka és sohasem sértő.

Stílusa a nagyarányú barokkstílus. Szereti a hosszúlélegzetű mondatokat, az értelem rovására azonban sohasem használja őket. Könyvének egyes részeit a Szentháromságnak, Krisztusnak, Szűz Máriának stb. ajánlja. Egy-két lapos dedikációiban már feltűnik a barokkstílus túlzásbahajlásának jellegzetessége: a tudákos jelző-halmozás. – Mint verselő is ügyesen forgatja tollat.

* * *

Habár a Szent Szűz tiszteletének sokat ártott a protestáns prédikátorok különféle vádaskodása, kultusza mégis megszakítatlanul élt a katolikus hívek körében. Az Istenanya hűséges gyermekei pedig elsőrendű életcéljuknak tekintették tiszteletének erősítését és terjesztését irodalom útján is. Itt azokkal a tisztelete propagálására készült művekkel foglalkozunk, amelyek járulékként imádságokat is tartalmaznak. „Talán a mi jámbor Eleink idejében nem volt igen nagy szüksége a Magyaroknak efféle ébresztő ösztönre; mivel az igaz keresztyén vallással együtt szopták, el-tanulták vala a Bódog Szűzhöz való ájtatosságot: úgy hogy ugyan akkor lettek Mária cselédévé és örökös szolgájává, mikor a keresztyén hit által a Christus Hívei közzé számláltattak.”²⁴ A régi tisztelet bensőségét akarják visszaállítani ezek a könyvek.

A kegyelemmel teljes Anya iránt érzett szent lelkesedés s gyermeki ragaszkodás első terméke *Kopcsányi Márton Szűz Mária élete* c. műve (1631). A kor szokása szerint az előresejtett vádak ellen előre is védekezik. „A kikeleti gyönyörűséges illatu virágokról is, a pók természete tulajdonságából, mérget széd, holot a tiszta életű szűz méhecskék azon virágokról mézet szoktak szedegetni. Félő, hogy az új törvény Paradicsoma kertében plántált virágokon is, a Bódog Szűz Mária jószágos cselekedetinek e könyvecskében foglalt magasztalásán, mérget ne keressenek a tőle el idegenedettek, és azt ne vitassák nagy méltatlanul, hogy az Isten tisztességét Bódog Aszonynak tulajdoníttyuk.” A Szent Szűz életén kívül beszél Mária hét örömről, hét epeségéről. Van benne két litánia, az olvasómondás ajánlása és magyarázata. Könyörgéseket az Istenanya életének elmondása közben közöl. Legnagyobb részük az Egyház hivatalos imádságainak szabad fordítása.

A rendkívül termékeny *Nádasi János* jezsuita (1614–1679) a Mária-tiszteletet főleg azért ajánlja, mert a Szent Szűz az örök boldogság ajtaja s a halállal tusakodók hűséges támasza. Nádasi III. Ferdinánd özvegyének, Eleonóranak volt a gyóntatója. Különösen aszketikus művek írásában tűnt ki. Jámbor munkáinak száma az ötvenet is meghaladja s mivel főleg latin nyelven írt, könyvei egész Európában elterjedtek. *Annus coelestis* c. műve hatszor jelent meg. Munkái közül sokat magyar, német és cseh nyelvre is lefordítottak. A Szent Szűz tiszteletének terjesztésére írta *Maria aeternitatis beatae porta sancta* (1645) c. művét. Harmincegy napra lelki elmélyülésre szolgáló olvasmányokat tartalmaz. Imái rövid

²⁴ Nádasi–Jázberényi: Mária, a halállal tusakodók Anyja, 1658. 1–2. l.

könyörgések a megelmélkedett anyag gyakorlati megvalósításáért, követéséért. Másik könyvét, a *Maria, mater agonizantium*-ot rendtársa, *Jázberényi Tamás* fordította magyarra „megöregbétvén” az eredeti szöveget. (*Mária, a halállal tusakodók Anyja*, 1658.) A tanító rész mellett néhány eredeti bensőséges hangú imádság és fohász is van benne.

„A mennyei királynő alázatos szolgája”, *Eszterházy Pál* herceg (1635–1713) az egyetlen világi imádságírónk a XVII. századból. Szűz Mária különös kegyeltje volt. Az Istenanya mélységes szeretetét a családi körben (atyja gr. Eszterházy Miklós, anyja Nyáry Krisztina) s a Mária-kongregációban szívta magába. Élete főcéljának a Szűzanya tiszteletének terjesztését tekintette. Így érthető, hogy „e viharos időkben egyéb dolga mellett az áhítat könyveinek írása- és kiadásával is foglalkozott az ország nádora”.²⁵ 1691-ben adta ki *A Boldogságos Szűz Mária szombattyá-t*, mely rövid idő alatt kedvelt ájtatossági könyv lett. Több kiadást ért meg s lefordították németre, horvatra és oroszra is. Nem imádságos könyv. Az év ötvenkét szombatyára „oktatásokat” tartalmaz a Szent Szűz tiszteletéről. A végén van egy melegérmű, gyermeki-ragaszkodású imádság Máriához. *Minden szentek királynéja* (1698) c. munkája egész évre szóló legendárium. A szentek életrajza elején minden napra ájtatossági programot ad. Bensőséges hangulatú bevezetés után a változó ünnepeket imádságos lélekkel magyarázza. Lendületes hangjával különösen figyelemreméltó az a dicsőítő esdeklése, ahol a nagy természetet szólítja fel az elemeken diadalmaskodó Úr Jézus magasztalására. „Egek tapsoltyatok, zengjétek dicséretit levegő egek, győzedelmét hirdessétek tenger és folyó vizek partya, a szökdécselő földnek kerektségével, te is hang szaporító és csácsogó vissza szózat Echo, ezer torkoknak zengésével hirdessed dicséretit.” Maga a munka P. Brunner András latin műve alapján készült.

Két igen szép imádsága maradt még ránk. A kettő közül különösen felajánló imádsága Magyarország Nagyasszonyához szép emléke őszinte áhítatának s egyben legszebb Mária-tisztelő imánk a XVII. századból. A vallásos s a hazafias érzés megható harmóniája ez az imádság: „Gyulaszd föl bennünk ösatyáink buzgóságtól gerjedező szívét és vezéreljed a hitetlenkedőket az igazak okosságára, hogy mind valamennyien egy szájjal, egy szívvel-lélekkel, azonegy hittel szolgáljunk Fiadnak, a mi Urunknak, téged pedig tiszteljünk és valljunk Nagyasszonyunknak, pártfogónknak, miként valósággal tiszteltek is dicső őseink.”

²⁵ Bodnár Zs.: A magyar irodalom története. II. k. 219. l.

V. Népies imádságos könyvek

Imádságos könyveink másik csoportjában a reformáció előtti imakincs tér vissza. A középkori sztatikus-jellegű lelkek ájtatosságai ezek s maguk az imádságos könyvek a középkori hortulus animae-k egyenes leszármazottjai, csak most már alacsonyabb szellemi és lelki igények kielégítésére szolgálnak. Itt tehát egy többször észlelhető irodalom-fejlődéstörténeti jelenséggel állunk szemben. Itt a „régí” a „népies”. A régi szélesebb körben ismertté vált, fogalomköre tisztult és egyszerűsödött is s így alkalmassá lett arra, hogy az egyszerűbb gondolkozású népréteg befogadjon. „A gondolati anyaggyománnyal leszállása ez szűkebb s magasabb szellemi körből szélesebb s alacsonyabb körbe.”²⁶

Főjellemvonásuk, hogy az értelmi működés háttérbeszorításával az érzelem veszi át a vezérszerepet. Nem vesznek tudomást a protestantizmus létezéséről, a vádak elleni védekezést nem ismerik. Nincsenek tekintettel olyanokra, kik hitbuzgalmi kétélyeikre megoldást, felmerült nehézségeikre eligazítást keresnének bennük. Az oktató szándék is hiányzik belőlük. Az elméleti megfontolások helyét az érzelmekre ható ösztönzések foglalták el.

A lelki kalauzokkal majdnem egy időben jelentkeznek. Eleinte az új irányzat nagy körültekintése, óvatossága, megfontoltsága hat rájuk is s az érzelem nem válik bennük egyeduralmukodóvá, a túlzásbahajlás még egészen hiányzik belőlük. A katolicizmus izmosodásával együtt erősödik érzelmi színezetük s a század második felében végleg megszűnik bennük a hitvédő-oktató imádságos könyvek mérséklő hatása.

A legjellegzetesebb népies imádságos könyvek szerzői a ferencrendből kerülnek ki, akik már a rendi hagyományok révén is hajlamosabbak az érzelmekre, mint a jezsuiták. Ezt a hajlamukat csak erősítette munkaterük, hisz főként az alsóbb osztályok lelki vezetését látták el. A kevésbé művelt népréteg pedig mindenkor szívesebben érez, semmint gondolkodik. De, úgy látszik, a kor megváltozott lelkisége is segítette az érzelmes imák terjedését. A mind szélesebb körökre ható barokk talán túlságosan is kedvezett az egyedek érzelmi vallásosságának. A jezsuita imádságos könyv-írók is észreveszik az új ízlésváltozathoz előállított új igényeket s egyre nagyobb helyet hagynak az érzelmi megnyilatkozásoknak. A negyvenes évektől megjelenő imádságos könyvek érzelmi színeződése megszakadás nélkül végig kísérelhető.

Az érzelmi irányzat tetőfokát 1675-ben, a Liliom kertecskében éri el. Az imádság itt már végleg nem az ész műve, hanem a szív legforróbb mélyeiből feltörő érzelmé. Boldog megnyugvás az áhítatos csendben közelebbnek vélt Istenben s bizalmas ráhagyatkozás a közbenjáró szentre. Az értelem fékező erejének hiányát azonban lehetetlen nem éreznünk néhány túlzásnál. Visszatérnek a kódexirodalomból már ismeretes csodáserejű könyörgések, feltétlen-hatékonyaságú óvó-imák. Az ígért hatást legtöbbször semmiféle megkötés nem korlátozza.

A népies imádságos könyvek külön típust adó színezetéből következik, hogy az Isten vagy a közbenjáró szent és az ájtatoskodó viszonya is más, mint a lelki kalauzokban. Az imákban meghatározó közvetlenség uralkodik. Az Isten számukra elsősorban szerető, gondviselő Atya, kinek öröme teremtményei boldogulása s nem mindenható, mindenütt jelenlévő, szóval abszolút Főlség, mint az értelmi színezetű imádságos könyvekben. Az Úr Jézus mint az imádkozó lelki jegyese vagy testvére jelenik meg. Még közvetlenebb a viszony a szentekhez. Páduai Sz. Antalt nem is kéri, hanem szinte kényszeríti Zsolozsmája egyik imája, hogy külön kegyelmeiért járjon közbe az ájtatoskodóért.

²⁶ Horváth János 1924–25. évi előadásai után László Vince: i. m. 137–138. l.

Feltűnő erejű és eredetű imáikra a szerzők mindig felhívják figyelmünket. Ajánlásuknál a kor megerősödött hagyomány- és tekintélytisztelőt is felhasználják, de ebben is eltérnek a lelki kalauzoktól. A tekintélyi érvelés, a hagyományi bizonyítás nem a mérlegelő észnek szól, hanem a hívő szívnek. Míg Pázmány és követői azért ajánlották imáikat, mert ősi-eredetűek s mert századok használata szentelte meg; a népies imádságos könyvek rendkívüli hatékonyságuk vagy természetfölötti eredetük miatt ajánlják ájtatosságaikat. „Ez imádságnak olly ereje vagyon, hogy valaki minden nap háromszor elmondgya hirtelen haláltúl és egyéb háborúságoktól azon az napon meg-höríztetik.” „Döghalál ellen, melyet egy gyermek fel ragadtatván a levegő égbe az Angyaltól tanult.” „Midőn az Böldoghságos Szűz az ő Szent Fiát, az kis Jézust szülte volna, mindgyarást ezt az Három Imádságot mondotta el.”

Mínt hogy az érzelmek ezekben az imádságos könyvekben szabadon szárnyal, a költőiségnek sok szép megnyilatkozásával találkozunk bennük. Míg ugyanis a lelki kalauzokban több az önállóság, ezekben viszont több a költőiség. A hitvédő-oktató imádságos könyvek a lényegre ügyelnek, ha szépség van is bennük, az csak másodrendű cél. A népies imádságos könyvekben nagy súlyt helyeznek szerzőik a külső szépségre. Főtörekvésük, hogy meleg érzelmeik szavakba rögzítésével hasonló érzelmi visszhangot keltsenek az imádkozókban. Túláradó érzéseik kifejezésével azonban sokszor nehezen birkóznak meg. Olykor egy-egy mondatba annyi érzelmet zárnak, hogy szinte áttüzesednek a szavak. Máskor a lelkükben zsongó édességeket csak a szín pompás jelzők halmozásával tudják kifejezni. Mikor ezeket a népies imádságos könyveket forgatjuk, teljesen jogosultnak tarthatjuk Thienemann szavait: „Irodalomtörténetünk csupán a verses egyházi énekeknek juttatott helyet a magyar líra történetében, pedig ezekben a prózai imádságokban gyakran emelkedettebb és ritmikusatöbb a nyelv, cziczomázatlanabb, dísztelenebb, de igazabb és melegebb a kifejezés, mint a formával ügyeskedő verses-rímes vallásos énekekben.”²⁷

A népies imádságos könyv legelső ismert jelentkezése ájtatossági irodalmunkban egy 1615-ben megjelent *Imádságos könyvecske*. Tartalmának ismertetésével a rokon termékek ismertetését is körülbelül elvégezzük. Közimák. Miseájtatosságok. Könyörgések általános emberi javakért. A szenvedő Úr Jézus tisztelete. Szűz Mária kultusza. Imák a jó halálért, a betegekért s a megholtakért. Utonjáró emberek imádsága. (Itinerárium.)

Sok középkori jelleg van ebben az imádságos könyvben. Már a névtelenség is jelzi a középkori irodalmunkkal való rokonságát. A szerző nem igyekszik nevét megörökíteni, de olvasóját sem érdekli kiléte. Az ájtatoskodó „nem egy bizonyos kiváló vagy érdekes egyéniséggel óhajt viszonyba lépni, hanem lelkét, hitét vágyik táplálni általa.”²⁸ Témái is ugyanazok, mint kolostori irodalmunk imádságos könyveié. A XVII. század hasonló célzatú termékeinek érzelmi áradása hiányzik belőle, de erősebb értelmi működést sem kíván. Meglepő, hogy Szűz Márián kívül más szenthez intézett imádságot nem tartalmaz, ami valószínűleg a protestantizmus közvetett hatása. Terjedelmes azonban benne a szenvedő Megváltó imádása, gyötrelmeinek áhítatos átélése. Csak egyetlen varázserejű ima van benne: A gonosz fölyhök ellen.

Az egész imádságos könyv átmeneti, meg nem állapodott jelleg benyomását teszi. A szerző mintha érezné, hogy a megváltozott kor új imádságtípusokat igényel. Ingadozik a hagyomány s a felismert új szükséglet között. Bizonytalanságában elmosza a régi színeit, de a megoldás nyitjára nem talál. Az ismeretlen szerző mint stilisztá a gyengébbek közül való. Mondatszerkezeteiben „hiányzik a kiművelt gondolkodás tudatosan rendtartó fegyelme: a hosszú mondatok mindig kissé ziláltak is.”²⁹

A népi lélek alapos ismeretével, szigorúan egyházas szellemben szerkesztett imádságos könyv az *Utítárs* (1640). Könyörgéseinek nagy része az Egyház hivatalos imáinak fordítása.

²⁷ Thienemann T.: A XVI. és XVII. századi irodalmunk német eredetű művei. I. T. K. 1922. 69. l.

²⁸ Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. 128. l.

²⁹ László V.: i. m. 135. l.

Szerkesztője ismeretlen jezsuita. Nyelve közvetlen, kerüli a terjengősséget. Kedvelt imádságos könyv volt s rövid idő alatt több kiadást ért meg.

A *Szívek kincsé*-t Garub Ferenc novai püspök íratta gr. Eszterházy Lászlócska, az ifjú rátholti prépost számára; „hogy még gyermekségének virágjában, az Isteni szeretetnek és a Christus kínszenvedésinek kincse lelkébe helyheztenék”. Megjelent 1671-ben, szerzője *Ágoston Péter* jezsuita. A munka sok rokonságot mutat Lépes Bálint hasonló célzatú művével. Minden nap hét-hét szentírási idézetből indul ki Ágoston, de nem elmékedéseket sző, hanem első személyben érzelmeinek megnyilatkozását adja. Tulajdonképpen a szenvedő Üdvözítőhöz intézett rövid fohászok füzére ez a könyvecske. A kiindulási idézettel csak néhány fohász van szorosabb kapcsolatban, a többi a szenvedéstémán belül maradván kötetlenül követi az érzelm hullámzását. Többféle viszonyba helyezkedik a szenvedő Istenfiához. Egyszer érzi kimondhatatlan értéktelenségét s következőképp felfokozottan érzi hálátlanságát. Máskor bizakodva gondol az Úr Jézus kimeríthetetlen érdemeire, végtelen szeretetére s megnyugodva pihen el a Megváltó keblén. – Ágoston jól ismeri a kezdő lelkiélet igényeit, felfogó képességét. Sikeresen alkalmazkodik a kisebb értelmi fokhoz. Főtörekvése, hogy önképzési, lélekalakítási elhatározásokra sarkalja a lelkiélet újoncát s vágyat ébresszen benne a megízlelt ájtatosság mélységei iránt is. Fohászai szívből fakadtak s még ma is a lélek legbensőbb húrjait érintik.

A XVII. század hortulus animae-inek legtipikusabb képviselője s az érzelmi irányzat betetőzője a *Liliom kertecske* (1675). Egészen középkori hangulat árad a Liliom kertecskéből. Ferencrendi szerzetes a névtelen összeállító, mit joggal következtethetünk abból a körülményből, hogy a szentek közül megkülönböztetett tisztelettel viselkedik Szent Ferenc, Szent Antal és Szent Klára iránt, van a könyvben Szent Ferenc kép, őt atyánknak hívja, Szent Klárát pedig szerelmes édesanyánknak. Maga a mű nők számára készült, mégpedig ferencrendi harmadrendi vagy kordaviseelő asszonyok számára. („Méltatlan bűnös szolgáló Leányod” könyörög Szűz Máriához; „te nagy érdemeidért tégy engemet te leányoddá” esedezik Szent Klarához.) Mindezekből érthető az imádságos könyv kizárólagos érzelmi színezete.

Egyszerűbb lelki igényeket tart szembe előtt. Három részre osztható: 1. Istenhez, Szentháromsághoz, Jézushoz, Máriához intézett imák. 2. Szentek tisztelete. 3. Különféle alkalmakra szóló könyörgések. Merít a nagy imádkozók ájtatosságaiból (Mechtild, Bernát, Aranyszájú Szt. János, Brigitta, Ágoston, Bonaventura), de imáinak zöme ismeretlen szerzők alkotása. Nagy buzgalommal igyekszik az ismeretlen szerzőjű imák iránt kedvre hangolni ájtatoskodóit. Az egyes imádságok természetfölötti eredetének és csodás erejének hangsúlyozásával még a kódexek imádság-ajánlásait is túlszárnyalja. Példának álljon itt a Liliom kertecske egyik varázserejű imádságának ajánlása: „Magával hordozandó mindenkori Lelki kincs, tudniillik az Boldogságos Szűzhöz való aitasos Imádságh, Melly találtatott Jerusalemben a Kristus koporsójában, ezer ött Száz ötven hatodik Esztendőben, Es a szentséges Második Marcellus Pápá-tul confirmáltatott. Valaki minden nap el mondgya, és magával hordozza; Ezen alól meg írt Malasztokat nyeri. 1. Gyónás nélkül meg-nem hal. 2. Hertelen halállal nemhal meg. 3. A gutta meg-nem-üti. 4. Ellenségétül ment leszen. 5. Meg-nem szállya a gonosz lélek. 6. Meny-ütő kötül és az Égi háborútól men lészen. 7. A gyermek szülő Asszonynak ha a feiére kötik könnyen szüll.”

A Szent Szűz tisztelete a legkedvesebb témája a Liliom kertecske szerzőjének. Nagy ragaszkodással, feltétlen bizalommal viselkedik a Boldogasszony iránt. A viszony kettőjük között egész közvetlen. Anyjának tekinti Máriát s elfogódottság nélkül tud az ima áhítatos csendjében megjelenni előtte. Érdekessége az imádságos könyvnek az Istenanya tiszteletére átirrt Te Deum s a döghalál ellen hathatós pártfogását esdő öt zoltár. Ezeket alkalmasint Kéry

Sámuel fordításában adja a szerző.³⁰ Meleg líraiság jellemzi a Szent Szűz tagjait dicsőítő imát. De több más imának is szépséget ad az Istenanya alakjának elgyönyörködő szemlélése s testi-lelki kiválóságainak szinte belefelejtkező megjelenítése, aprólékosan részletező leírása. Az alább példának közölt imádsághoz nagyon hasonló van a Festetics-kódexben.

„Áldott légyen a te Fejed, melly tellyes Mennyei bölchességgel: Áldottak legyenek a te haiadszálai, mellyek a te elmédnek tisztaságos gondolatait jedzik. Áldottak legyenek a te kedves szemeid, az kikel legelőször te érdemletted látni az Isten Fiát. Áldot légyen a te Orczád, mellyeket egyedül csak az kis Jesus apolgotat és csókolgotat. Áldot légyen az te mézzel folyó szád, melly az Isten Fiának gyönyörúséges csókokat adot. Aldot légyen az te Szentséges Nyelved, melly első volt mindgyárt az Angyal után az, ki az Jesus nevét méltó volt nevezni.

Aldottak legyenek a te füleid, az kik méltok voltak réjá, hogy legelőször is: az Jésusnak Szentséges nevét az Angyaltul érdemlették halanni. Aldot légyen a te nyakad, mellyet az Jesus gyakorta az ő gyenge karjaival ölelgetet és sorongatot. Aldottak legyenek a te emlőjd, mellyek az Jesust téyel táplaltak és az ő Isteni ajakitul megilletétinek. Áldott légyen az te Szent melylyeddis, az kihez gyakorta hozzá szorítottad az édességes Jesust. Áldot légyen az te tisztaságos kebeledis, az kiben az Jesus gyermek korában nagy édesdeden nyugodot. Aldottak legyenek az te karjaid, mellyek az Jesust viselték és ölelgették. Áldottak legyenek a te lábaid, a kik a Jesusnak szeretetiért gyakorta nagy hosszú utakat jártanak. Áldot légyen az te meg-virágzot és tisztaságos méhed, melly a Jesust az fölséges és örökkén-való Istennek Szent Fiát hordozni méltónak találtatott”.

A *Három szép imádságos könyvecske* (1680) eredetileg Báthori Zsófia magánhasználatára készült. Megtérésekor Lippay érsek Pázmány imádságos könyvével ajándékozta meg, de vagy az érzelmre jobban hajló női természetet az erősen értelmi-jellegű imádságos könyv nem tudta kielégíteni, vagy változatos lelki táplálékra vágyott, ezért udvari papja új ájtatossági művet szerkesztett számára. Alattvalói vallási élete iránt érdeklődő lelkének szép tanúbizonyosága az a tette, hogy nyomtatással közkinccsé tette imádságos könyvét.

A munka címével elentétben négy részt foglal magában. 1. Németből fordított imák. Meglehetősen hosszúak és szárazak. Ez a rész valószínűleg azonos az 1655-ben Bécsben megjelent Imádságos könyvecske tartalmával. 2. Jézus életmozzanatait dolgozza fel imádságok keretében. Eljárása Lépes Bálintot juttatja eszünkbe. Nem lehetetlen, hogy közös forrásból merítettek, csak valamelyikük egyéniben használta fel a kölcsönzött anyagot. 3. A harmadik rész jellegzetesen női imádság-gyűjtemény. Néhány alkalmi ájtatosságon kívül főleg Szűz Máriához s női szentekhez intézett imádságokat tartalmaz. 4. A szentséges misebeli áldozatról szól. A szentáldozat minden jelentősebb mozzanatát kép ábrázolja s ezt követi rövid latin ima magyar fordítással. A képek fölött néhány sor az illető áldozati rész misztikai értelmezését adja. Báthori Zsófia imádságos könyvének negyedik része különösen azok számára volt becses kincs, kik betegség vagy paphiány miatt szentmisén nem lehettek jelen. A képek s a misztikus magyarázatok segítségével legalább lélekben végigélhették az újszövetségi áldozat megújítását.

Az imádságos könyvet *Kiss Imre* jezsuita (1631–1683) rendezte sajtó alá, de a szerkesztés nem az ő érdeme. Legfeljebb a mise cerimoniaíról, az egyes liturgikus ruhákról és eszközökről a mű végén levő oktatás az ő alkotása. Kiss Imre több szenvedélyes hangú vitairat szerzője. 1681-ben írta az Egyházba visszatérők számára Az igaz hitre vezérlő könyvecskét. Mint szívesen hallgatott szónok fáradhatatlanul hirdette a katolikus hitet az egész országban. Jelen volt Bécs ostrománál s a pestises katonák ápolása közben halt meg. A *Három szép imádságos könyv* szerkesztője inkább talán Báthori Zsófia és I. Rákóczi Ferenc

³⁰ Lásd Kéry Sámuel: Bold. Szűz. Zsoltárkönyve.

lelkiatyja, a szelídlelkű Millei István jezsuita lehetett. 1661 óta tizenhat évig vezette lelkiekben a nagyasszonyt, tehát joggal következtethetünk szerzőségére.³¹

Legterjedelmesebb népies imádságos könyvünk a *Lelki fegyverház*. (Első kiadása ismeretlen. Második 1693-ban jelent meg.) Szerzője nem nevezi meg magát, de a harmadik kiadás előszavában leplezetlen önérettel magasztalja munkája kiválóságát. Könyvében „a szépséges szép Imádságoknak rendi olly ékessen tündöklök, hogy még az magas Egek vitézítis, sőt a seregeknek Urát is az ő gyönyörködtető ékességével mint egy maga nézésére s dicséretire híja-le magához”. Ha az imádságos könyv használhatóságát tekintjük, jogosnak kell elfogadnunk az ismeretlen szerző büszkeségét. Úgyszólván alig van az emberi életnek olyan megnyilatkozása, amelyre imádságai szerkesztése közben tekintettel ne lett volna. „Minden-féle lelki és testi ellenség meggyőzésére erős fegyvert” kapott benne a hívősereg. Témáiban nincs újdonság. Merít az értelmi jellegű imádságos könyvek ájtatoságkincséből is, de népies színben átdolgozza a magasabb műveltséget feltételező anyagot. (Pl. Amelyben az Istent dicsíri az ember. Vö. Pázmány: Isten hatalmasságáról.) Szívesen használ szóképeket, melyekkel közelebb hozhatja az imádság tárgyát az ájtatoskodóhoz. A Szentséges Jesus Nevének tiszteleti c. részben imádságos keretben az Üdvözítő életét dolgozza fel születésétől haláláig. Két csodáserejű imádságát könnyed verselés és kifejező erő jellemzi.

Szűz Szent Apolloniához imádság, ki fogai ki-rontásinak keserves és rettenetes fájdalmat békével szenvedte:

Nyavalyások szószólója,
Foga-fájók orvoslója,
Istennek kedves leánya,
Üdvöz légy Apollonia.

Nyerd-meg nekünk szolgálóidnak,
Hogy fogaink ne fájjanak,
Más nyavalyák se árcsanak,
Ez céllya imádságunknak.
Amen.

Dögletesség és mirigy ellen:

Tövis nélkül nyílt szép Rósa Mirigyeknek új orvosa.
Herczegeknek Unokája, Üdvöz légy Szent Rosalia.
Christus példáját követted, Világtól ügyed ki-vötted,
Atyád udvarát nem nézted S igiretit meg-vetted.
Kő-sziklák közt nagy Havasban, Ember rettentő Barlangban,
Szolgáltál nagy buzgóságban, Jegyessednek ez világban.
Szent Angyalok oktatának, Uj módokat mutatának,
Mint könyörgésid jussanak, Istenhez s illatozzanak
A Barlang Mennyé változott, Midőn Jesus ott lakozott
Szent Annával mulatozott, Veled szemben nyájaskodott.
Hiva téged házasságra, A mennyei koronára,
Hajlál Jesusnak szavára, S bé-jutál boldogságára.
Tested nem tétetek sirban, De a kő-szikla folyásban
Indúla s mint koporsóban, Bé-zára maga gyomrában.
Sok üdök s esztendők után, Tested éppen találtatván,

³¹ Velics L.: i. m. II. f. 98. l.

Dög ellen nekünk adatván, Áldunk segítséget várván.
Hála mennyei Felségnek, Szent Háromság egy Istennek,
Ki érdeméért e Szűznek, Végét adgya a mirigynek.
Amen.

Mindkét verses ima fordítás latinból (Virgo Dei egregia etc. és Ave Rosa, sine spina).

VI. Officiumok

A népies imádságos könyvekhez sorozhatjuk a XVII. századi officiumokat s arsmoriendiket, mivel ezek is a középkor jellegzetes termékei s a reformáció előtti századok gondolatvilága folytatódik bennük.

„A zsolozsma zsolotárokból, himnuszokból, evangéliumi részletekből és könyörgésekből áll. Tehát ez a legváltozatosabb tartalmú imádságos könyv s egyben a legegyszerűsebb is.”³² A világi híveknél a Mária-officium lett népszerű s már a kódexirodalomban megjelent első magyar fordítása. (Festetich-kódex. 1493–94. és Czech-kódex. 1513.) A XVII. században különféle kongregációk révén a hívek egyrésze szoros kapcsolatba jutott a papsággal. A lelki összhang egyik bizonyossága, hogy a társulati tagok igénylik a kis brevárium lefordítását, mert részt akarnak venni ebben a speciális egyházi ájtatosságban is.

Az 1643-ban megjelent magyar *Mária-officium* „több aitas Uri Asszonyok” ismételt kérelmére készült. Ismeretlen fordítója jezsuita volt. Bőséges használati utasítással adja az egész kis zsolozsmát. Ez a szépen illusztrált, művészi kivitelű imádságoskönyv az officiumon kívül egyéb ájtatosságot is tartalmaz. Rövid, meglehetősen imák vannak benne az Egyházért, pápáért, rendekért, császáráért, catechumenusokért, eretnekekért és schismaticusokért, a hitetlen zsidókért s a pogányokért. Két kisebb officiumot is közöl: a Szent Kereszt s a Szent Lélek zsolozsmáját. A szenvedéstéma gazdag feldolgozásában megtalálhatjuk a Stabat Mater lendületes, költői verses fordítását is. Az általánosan használt imák összeválogatásában példászerű hozzáértés nyilvánul meg. A szerkesztő jól ismerte olvasói lelkivilágát. Könyve nőknek készült, tehát tudatosan alkalmazkodik érzelmi világukhoz. Érdekes még megemlíteni, hogy a spiritus-t szellemnek fordítja, tehát valószínűleg régi fordításra támaszkodik.

Míg az 1643-ban megjelent Officiumról csak valószínűséggel lehet megállapítani, hogy kongregációs használatra készült (Ima a kongr. kezdetén 303. l.), az 1662-i második kiadásról már biztosan állíthatjuk ezt. Báthori Zsófia költségével s „kiváltképpen a Szeplőtelen Szűz ungvári Congregatiojában levőknek vigasztalásokra” jelent meg. A zsolozsma változatlan lenyomata az 1643-inak, de az imarész önálló. A hét bűnbánó zsolotáron kívül a halottak officiumát s a garádics zsolotárokat is tartalmazza.

Kéry Sámuel ferencendi (†1671) a *Boldogságos Szűz Zsolotárkönyvét* (1660) fordítja le, „mellyet régenten deák nyelven amaz nagy Seraphim Doctor, és Cardinal sz. Bonaventura az Boldogságos Szűznek buzgó szível éneklét”. Kéry Sámuel Szorád nevű nemes családból származott. A rendben többször volt házfőnök s végül tartományfőnök lett. Korábban mint kitűnő szónokot, hittudóst és bölcselőt emlegették. Könyvéből sajnos csupán az ajánlás maradt ránk, mit most a Múzeum őriz. A kedvelt könyv példányait elnyűtte a használat, pedig 1689-ben másodszor is megjelent. A Psalterium B. M. Virginis-nek nem Sz. Bonaventura a szerzője, csak neki tulajdonították. A középkor a Szent Szűz iránt érzett rajongó szeretetében az ószövetségi zsolotárokat írta át tiszteletére. Hasonlóképpen ráalkalmazta az ótestamentumi canticumokat, a Sz. Ambrusnak és Sz. Ágostonnak tulajdonított Te Deumot s Szent Athanázius symbolumát, a Quicumque vult-ot. Kéry Sámuel ezt a gyűjteményt fordította le. Valószínűleg az ő fordításában őrzött meg néhány ilyen zsolotárt s a Te Mariam-ot a ferences eredetű Liliom-kertecske (1675).

Ferencendi ültette át magyarra *Páduai Szt. Antal Zsolozsmáját* (1662). A csodatevő Szent kedvelt alakja volt a magyar népnek is. A tiszteletére készült ájtatossági könyv nem egészen száz év alatt hat kiadásban kelt el. A zsolozsmán kívül megvan benne a Szent életének, csodatevéleinek a leírása; tartalmaz imákat a Szenthöz, különféle veszedelem és

³² László Vince: A középkori ember imádságai. Napkelet. 1928. XI. k. 253. l.

szükség idején. A végén kedves könyörgések vannak a Szent Szűzhöz. Az egész könyv jellemző vonása az érzelmes ferences lelkület. A bensőséges, meleghangulatú imákat az ismeretlen fordító figyelemreméltó magyarossággal tolmácsolta a magyar hívek számára.

A jezsuiták rendalapítójuk, Loyolai Szt. Ignác és India nagy apostola, Xavéri Szt. Ferenc tiszteletére készült officiumokat fordítják le. „*Két égő lámpás*” (1669.) címmel jelentek meg ezek a zsolozsmák. A címet a fordító maga magyarázza meg. „Nem mondhatta senki, hogy nem világosító lámpás Szent Ignatz és Szent Xaverius, a kik napkeletűl nap nyugottig minden nemzetségeknek üdvössége keresésében és oktatásában végezték el életeket: a kik holtok után-is úgy félnenek csuda-tételekkel, hogy csak az ne érezze segítségeket nyavalyájában, a ki nem kívánja”. (A. 4.) Egyszerű, könnyen érthető stílusú, jó verselő volt az ismeretlen jezsuita fordító. Újdonság a Két égő lámpásban a kilenced napi ájtatosság. A Jézustársaságiak buzgó ajánlása következtében hamarosan kedvelt áhítatgyakorlattá lett s 1700-ban önállóan is megjelent. Eredete P. Mastrillus Marcellus jezsuitára nyúlik vissza, kit Nápolyban „önnön maga Xaverius Szent Ferencz tanított reá”. Böjtmás havának harmadik vagy negyedik napján kell elkezdni. Közben mindennap jó cselekedeteket kell gyakorolni, lelkiolvasmányt olvasni s nagy bizodalommal kell lenni az ájtatoskodónak Xavéri Szt. Ferenc iránt, „hogy az ő érdeme által meg-nyeri azt, valamit az Istentől kér, csak lelkének hasznos legyen”. Ez az ájtatosság különleges célján kívül nagyszerű alkalom és indíték az önnevelésre, a lélekalakításra is. Imádságos lélek jó cselekedetekkel karöltve szükséges hozzá s így az öntudatos lelkiség legbiztosabb kiképzője. A megkívánt összeszedettséggel, célirányulással s a naponkinti külön szándékkal megtöri a testet az ájtatoskodó, hogy szárnyait a lélek annál szabadabban kibonthassa. A földi kötöttségek lassan elmaradnak az embertől s a munkás öntisztítás végső fokon az isteni szeretetbe torkollik.

Kisebb officiumok alkotják jelentős részét a *Lelki utiköltség*-nek (1693). Tulajdonképpen kongregációs vezérkönyv, de gazdag imakészletet is tartalmaz. Kilenc kis zsolozsmája változatos ájtatoskodási anyagot nyújtott a Halálra vált Krisztus társasága tagjainak: Officium Jézus nevéről, A szent keresztről. Nagy Boldog Asszonyról, Szent őrzőangyalról, Szent Józsefről, Xav. Szent Ferencről, Szűz Szent Borbára martirról, Kinek-kinek szent Patronussáról, Halottakért. A fordító érezte az eredetiekben rejlő költőiséget s nemes igyekezettel és nem kis sikerrel ültette át magyarba.

A *Manuale Marianum* (újabbán 1700), mely „a Boldogságos Asszonyunk Szűz Mária Makula nélkül való Fogantatásának és Szenteknek tiszteletire rendeltetett”, szintén tartalmaz zsolozsmákat. Reggeli és esti imádságok s néhány litánia után négy officiumot is közöl: Boldogasszony Fogantatásáról, Szűz Szent Borbáláról, Az őrző szent Angyalról és végül Szent Józsefről. A *Manuale Marianum* női használatra készült népies hangulatú imádságos könyv.

VII. Ars moriendik

A XVII. században imádságos könyveink tanúsága szerint a hívek intenzív lelkiéletet éltek s így sohasem feledkeztek meg arról, hogy a földi lét csak átmeneti állapot, érdemszerzési alkalom az igazi életre. „Minden élő Embernek halál a vége; ez pedig Kapuja az örökké-valóságnak.” Mivel pedig „a jó élet legjobb út a jó halálra”, a vallásos lelkek olyan életre vágyakoztak, melyből legbiztosabb az átmenet az örökkévalóságra. A katolikus restauráció korában működő kongregációk nagy része is elsőrendű feladatának tekintette a jó halálra való előkészítést. Imádságos könyveink majdnem mindegyike jelentős helyet szentel a jó halálért esdő imáknak, de önálló munkák is jelennek meg a boldog halál elnyerésének kieszközlésére. Ezeket nevezzük ars moriendik-nek. Az örök boldogságra méltó élet követelményeit, az Istennek tetsző földi lét módjait, eszközeit is tárgyalják. Így az ars moriendi egyúttal ars vivendi is. Közlebbi céljuk érdekében arra törekszenek, hogy a zarándoksága végső perceit élő lelkeket a fagyos halál ellen megacélozzák, a csüggedő embert a kétségbeeséstől visszatartsák s az ördög fokozott kísértései ellen megóvják.

Tarnóczy István jezsuita *Holtig való barátsága* (1680–82 körül) hosszú idő óta szenvedő, súlyos betegek számára készült, de nemcsak magánhasználatukra, hanem ápolóik, lelkiezetőjük részére irányító kézikönyvül is. Tapasztalatokban gazdag előrelátással a beteg minden életmozzanatára kiterjeszkedik s egyúttal „az apostoli és pásztori tiszt leábrázolását” is nyújtja. Minden imájának, minden intelmének egyetlen célja: a beteg lelki békéjének, nyugalomának megőrzése. Önkéntes meghódolásra akarja rábírní a beteget az Úr akarata előtt, mely ellen okatlan és hiábavaló lenne a lázadás. „Adgyad azért én Istenem, hogy amit kételen és akaratom-ellen-is el kell szenvednem, azt vígan és jóakarattal szenvedgyem.” Az alázattal, megnyugvással fogadott szenvedés hasznos alkalom az örök boldogság kiérdemlésére. A rövid gyötrődés végtelen boldogságba torkollik, ha az ember érdemszerzési alkalomként méltóan elviseli. – Az értelmi meggyőzésen kívül Tarnóczy felhasználja a cselekvésre előnyösebben sarkalló példákat is. Felidézi a beteg lelki szemei előtt az Úr Jézus leírhatatlan szenvedéseit. (Krisztus öt sebéhez; 24 órai ima a szenvedő Krisztus életéről; a szenvedő Krisztus példájának követése.) Sok hosszú ideig betegeskedő szentnek a megpróbáltatások óráiban tanúsított felemelő türelmét is hasonló célból írja meg. Imádságos könyvében önálló rész szolgál a halálraítéltek segítségére, hogy az örök Bíró könyörületét és megbocsátását kiérdemelhessék.

Hogy a Holtig való barátság céljának megfelelt s hogy általános szükséglet ösztönözte Tarnóczyt megírására, mutatja páratlan népszerűsége és szokatlan kelendősege. Bizonyára meglepéssel szemlélhette Tarnóczy könyve gyors és széleskörű terjedését s az egyhamar szükségessé vált második kiadás előszavában jogos önérettel írhatta „Magyar Országának nagy részin eltérjedett vala; imé annyira jutott, hogy még a rongyában és porában is alig kaphattak az Istenfélő és halálra vált betegeknek szolgáló emberek”.

Tarnóczy könyvéhez hasonló szellemben és célzattal készült a jezsuita *Ágoston Péter* *Lelki Patikája* (1669) s a szintén jezsuita *Ordódi János* *Lelki virágos kertje* (1672.).

„A betegeknek üdvösséges vigasztalására, oktatására és a jó halálhoz elkészítésére” fordította szabadon ars moriendijét *Illyés István*. Illyés István (1650–1711) Illyés András erdélyi püspök testvéröccse, esztergomi nagyprépost volt. A magyar zene- és énekköltészet történetében jelentős Soltári énekek (1693) kiadója. A „*Készület a jól meghaláshoz*” a legjellegzetesebb képviselője ennek a műfajnak (1693). Két részből áll: 1. Mint kellyen egészséges korunkban a jól meghaláshoz készülnünk. 2. Mint kellyen a betegeknek a jól meghaláshoz készülni.

A könyv első fele tanítás az istenes életre. A hívek ráébresztése végcéljukra s oktatása az örök boldogság elnyerésének útjaira, eszközeire. A második részben egy sokat tapasztalt lelkiatya adja üdvös tanácsait a betegek számára. Amikor pedig elközeleg a lélek elválása a testtől, felindítja a beteggel együtt a hit, remény, szeretet és bűnbánat érzelmeit, dicsőíti a halálban is hatalmas Istent, hálát rebeg meghatódottan a vett jókért s gyermeki bizalommal a Gondviselés kifürkészhetetlen akaratára bizza magát. „A te Atyai Sz. gondviselésedet tellyes szívemből imádom és nem egyebet, tellyesedni kívánom. Messed, égesd és vágd-el minden egyéb ügyekezemet; melly te rendelésed kívül és az ellen volna. Cselekedgyél velem, valamint néked tetczik; csak énnekem Sz. malasztodat adgyad, a te Sz. akaratodnak tellyesítésére, mert ezt megnyervén, bé telik ottan, minden kívánságom.” – Illyés ma már ismeretlen, de korában nagyon népszerű forrásból fordított. Az eredeti szöveget a magyar viszonyokhoz alkalmazva, több tekintetben nagy önállósággal ültette át. Nyelve kifejező. Szereti a nagyarányú mondatokat, de e miatt gondolatai érthetősége nem szenved kárt. Pázmány imádságos könyvének hatása észrevehető könyvén s felhasznált mintáját meleg szavakkal ajánlja is.

VIII. Az imádságos könyvek hatása az irodalomra

Áttekintve a XVII. század jelentősebb imádságos könyveit, felvetődhetik az a kérdés, érdemes volt-e velük foglalkozni s egyáltalában beletartoznak-e az irodalomba. Ha a XVII. század szemével vizsgáljuk a kérdést, határozott igennel kell felelnünk. Sokkal inkább beletartoztak az imádságos könyvek az akkori litteraturába, melynek legfőbb jegye az eruditio volt, mint a szerelmi költészet. De ma is nagy tisztelettel és megbecsüléssel kell tekintenünk ezekre a becses emlékeinkre, hiszen „rég irodalmunk legolvasottabb és legkelendőbb termékei az imádságos könyvek csoportjába tartoznak.”³³ Rajtuk keresztül tanulta meg szeretni és becsülni az irodalmat a közönség. Ezek ébresztettek az alacsonyabb műveltségű tömegben is szellemi szükségletet. Továbbá nemcsak kortörténeti adatokat találhatunk bennük, nemcsak a XVII. század vallási életét és lelkiségét ismerhetjük meg legkifejezöbben belőlük, – amennyiben az imádság a vallási élet legbiztosabb fokmérője –, hanem irodalomtörténetileg is nyújtanak tanulságot. Irodalmunkban kétségtelenül az imádságos könyvek vívták ki legelőször egyenjogúságukat a latinnal szemben s így elősegítették a magyarnyelvű irodalom megbecsülését. Amíg a XVII. században a polemikus irodalom nyelve egyre inkább durvult, az imádságos könyvekben állandó finomodást tapasztalhatunk. Egyik-másik szerző ugyan saját bevallása szerint a lényegre fordít gondot s „a szántsándékkal kedveskedő udvari púpos szavakat” elkerüli, voltaképp azonban mindegyiknél nemes törekvést találunk a szép stílusra. Az imádságos könyveknek a választékosabb prózai nyelv kiképzésére gyakorolt hatása még kiderítetlen, de nagy valószínűséggel állítható. A XVI. és XVII. században ugyanis a katolikus és protestáns híveknek a biblia mellett az imádságos könyv volt úgyszólván egyetlen állandó olvasmánya s miként a Szentírás minden kor minden keresztény emberére észrevétlenül hat, úgy az imádságos könyvek szókincse, stíluszépsége, ihletett költőisége öntudatlanul felszívódott olvasóiba.

³³ Thienemann: idézett cikk. 68. l.

IX. Az imádságos könyvek rövid könyvészete

1. Vásárhelyi Gergely: Catechismus. Aitatos imadsagokkal, és elmelkedéseckel. Viennae Austriae. 1604.
Szabó K.: R. M. K. I., 387. Példány a M. N. Múzeumban.
2. Pázmány Péter: Keresztyeni Imadsagos Keonyv. Grecz. 1606. R. M. K. I., 403.
Példány a M. N. Múzeumban.
3. Imádságos keonyvechke. Prága. 1615.
Sztripszky H.: Adalékok. 85. sz. (74. l.) Példány Akadémia kv.-ban. Fraknoi Vilmos szerint a Pázmány előtti imádságos könyveink közül csak Fejérvölgy Istvánénak maradt fenn nyoma, mely 1594-ben Prágában jelent meg. (Frankl Vilmos: Pázmány Péter és kora. 1868. I, 62. l.) Nem lehetetlen, hogy az 1615-ben Prágában megjelent ismeretlen szerzőjű imádságos könyv Fejérvölgyének újabb kiadása. Annyi bizonyos, hogy elfogadható Pázmány-hatást nem lehet kimutatni benne s nehézkes nyelve is inkább a XVI. századba utal.
4. Lépes Bálint (Imádságos könyv). Prága 1615.
R. M. K. I., 458. Példány Egyetemi kv.-ban.
A N. Múzeum tulajdonában van egy könyvtáblából kifejtett töredék Lépes imádságos könyvéből: címlap és ajánlás. Az Mi Urunk Jesus Christusnak, kegies meg valtonknak, tellyes eleteről valo rövid imadsagokban foglaltatot aitatos elmelkedesek. Kiket Az Szent Evangeliomnak Bizonyos heleybeol egyben szedet Leepes Balint, Nitray Püspök. Beczbe nyomtattatot Formika Mathe által, Anno MDCXV. – Ezek szerint tehát Lépes imádságos könyve 1615-ben egyszerre két helyen jelent meg.
5. Kopcsányi Márton: Keresztyen Imadsagos Könyvechke. Bécs 1616.
R. M. K. I., 665. Példány Egyetemi kv.-ban.
6. Vásárhelyi Gergely: Christus Jesus Követéséről való könyvek. Kolozsvár. 1622.
Sztripszky 102 sz.
Huszonnyolc évvel előbb „sok fő emberek kérésére” fordította Vásárhelyi, tehát még Pázmány Kempis-fordítása előtt. Mindennapi imákat is tartalmaz.
7. Rudinai Fr. János: Lelki Szarandoksagh. É. n.
R. M. K. I., 1602. Példány a M. N. Múzeumban.
Ajánlva Telegdy Borbálának, Rákóczi Zsigmond özvegyének. Rudinai sokáig várt a kiadással, hogy könyve Telegdy Borbálával „dicsekedhesséc és iuthasson másoknak kezekhez.” Szabó Károly szerint a mű Nagyszombatban jelent meg s 1608. dec. 5. után, mert akkor vált özvegyé Telegdy Borbála.
8. Nyéki Vörös Mátyás: Dialógus. Bécs. 1625.
R. M. K. I., 545.
Két imádság van benne. – Sokkal jelentősebb ájtatossági hagyaték kéziratban ránkmaradt imádságos könyve, melyet saját használatára készített. A tisztaság szeretetével eltelt papi léleknek a „test sarkallásai” ellen folytatott hősies küzdelmét ismerhetjük meg könyörgéseiből. Csak sajnálhatjuk, hogy eredeti kérő, hálaadó, engesztelő és magasztos szárnyalású dicsőítő imái kéziratban maradtak s így nem termékenyíthették a későbbi ájtatosságirodalmat. Az imádságok stílusa bátran állítható Pázmányé mellé. „Magyarságuk, kifejezéseiknek ereje, hangjuknak emelkedettsége és őszintesége egyaránt felkeltik figyelmünket.”³⁴ – M. N. Múzeum. (511. Oct. Hung.)

³⁴ Kőmives N. K.: Nyéki Vörös M. élete és munkái. 1918. 84. l.

9. Hajnal Mátyás: *Jesus szivet szerető sziveknek ájtatossága*. Bécs. 1629.
R. M. K. I., 576. Példány Egyetemi kvt.-ban.
10. Kopcsányi Márton: *A Bodog Szűz Maria Elete*. Bécs. 1631.
R. M. K. I., 596. Példány M. N. Múzeumban.
11. Kopcsányi Márton: *A Keresztyéni Tökellertes Életre intő Elmélkedések; Tanuságokkal és könyörgésekkel*. Bécs. 1634.
R. M. K. I., 632. Példány Egyetemi kvt.-ban.
12. *Uti társ*. 1640.
Ezernél nagyobb példányszámban jelent meg s mégsem maradt ránk egy sem. II. kiadás 1643. III. kiad. Nagyszombat. 1678.
Sztripszky 300 sz. – Példány Egyetemi kvt.
13. *Officium B. M. V. Pozsony*. 1643.
R. M. K. I., 745. Példány a M. N. Múzeumban.
14. *Mária aeternitatis beatae porta sancta*. Pozsony. 1645.
R. M. K. I., 778. Példány Egyetemi kvt.-ban.
László Vince kimutatta, hogy Nádas János jezsuita a szerző.³⁵ Kerti Fábián csak a nyomtatási költséget fedezte.
15. *Epitome Pietatis Marianae*. Lőcse. 1647.
Említi Sándor István M. kház 34. l., mint Horányi szerint Sámbar Mátyás magyarnyelvű munkáját. R. M. K. I., 794.
16. Nádas János: *Pharetra Spiritus. Posonii*. 1649.
Soutwel szerint magyarnyelvű. (Rosthy Kálmán: M. Kszemle. 1881. 238. l.)
17. Malomfalvay Gergely: *Belső-képpen indító Tudomány*. Bécs. 1653.
R. M. K. I., 870. Példány M. N. Múzeumban.
18. *Imadsagos Könyvecske*. Bécs. 1655.
R. M. K. I., 900.
19. Nádas–Jázberényi: *A Bold. Szűz Az Halállal Tosakodók Anyja*. Nagyszombat. 1658.
R. M. K. I., 1603. Sztripszky 223.
Példány Egyetemi kvt.-ban. Az eredeti címe: *Maria, mater agonizantium et felix eius clientum mors. Graecii* 1640.
20. *Kordaviselők Rendtartása*. 1660.
Két imádság van benne. (György Lajos: *A Hirnök*. XXXI. évf. jan. 15.)
21. Kéri Sámuel: *A Bold. Szűz Zsoltár-Könyve*. Bécs. 1660.
Csak az ajánló levél maradt fenn, melyet a M. N. Múzeum őriz.
R. M. K. I., 954.
22. *Páduai Szent Antal Szolosmája*. Nagyszombat. 1662.
Sztripszky H.: 243. sz.
23. Gyöngyösi Chr. János: *Arany Giapjubul Ekesítettet Ruha*. Lőcse. 1665.
R. M. K. I., 1024. – Előbb már megjelent latinul is: *Vellus Aureum Beatificandae Animae. Leutschoviae*. 1665.
24. *Két égő Lámpás*. Nagyszombat. 1669.
R. M. K. I., 1090. Példány Egyetemi kvt.-ban.
25. Ágoston Péter: *Lelki Patika*. Lőcse. 1669.
Sztripszky 270. sz.
26. Ágoston Péter: *Szívek Kincse*. Nagyszombat. 1671.
R. K. M. I., 1120. Példány M. N. Múzeumban.

³⁵ László V.: i. m. 38–40. ll.

27. Ágoston Péter: Mirra-szedő Szarandok. Nagyszombat. 1672.
R. M. K. I., 1140. Példány M. N. Múzeumban.
28. Lelki Virágos Kert. Lőcse. 1672.
Egyetlen példány a kolozsvári ref. kollégium kv.-ban.
R. M. K. I., 1139.
Rosthy Kálmán szerint ennek az ars moriendinek Ordódi János jezsuita a szerzője.
(M. Könyvszemle. 1881. 236. l.)
29. Libellus Alphabeticus. Kassa. 1674.
R. M. K. II., 1335.
Egyetlen példány a piaristák budapesti kv.-ban. Abc-én, Nomenclaturán és katekizmuson kívül kis diákok számára mindennapi imádságok is vannak benne. A fennmaradt példány azért is becses, mert az ifjú II. Rákóczi Ferenc néhány probatio calamiját láthatjuk az első tiszta lapon s bizonyára ebből imádkozgatott is.
30. Liliom kertecske. Pozsony. 1675.
R. M. K. I., 1186. Példány Pesti Egyetemi kv.-ban.
Elejéhez és végéhez talán egykorú, képirásos ima van kötve: Kristus Jesus tövis Koronája.
31. Tarnóczy István: Titkos értelmű Rosa. Nagyszombat. 1676.
R. M. K. I., 1206. Példány M. N. Múzeumban.
32. Kájhoni János: Aranyosház.
„Első műve volt s nép számára írt énekeket és imákat tartalmazott. Lehet, hogy a Cantionáléval egyidőben jelent meg (1676), de egy példánya sem ismeretes, jóllehet még 100 év múlva is emlegetik a rendtársak, mint közönségesen ismert és használt könyvet”. (Seprődi János: Ir. Történeti Közlemények. 1909. II., 141. l.)
33. Kyss Imre: Három szép imádságos könyvecske. Bécs. 1680.
Szttripszky 304. sz. Példány Egyetemi kv.-ban.
34. Ágoston Péter: Mennyei követek. Nagyszombat. 1681.
Szttripszky 311. sz.
35. Tarnóczy István: Holtig való Baratsag. Nagyszombat. É. n.
R. M. K. I., 1606. Példány a M. N. Múzeumban.
Szabó Károly következtetése szerint 1680–1682-ben jelent meg.
36. Nagyszombati Congregatio Regulái. Nagyszombat. 1684.
R. M. K. I., 1323. Példány Akadémia kv.-ban.
A könyv Draskovics György esztergomi kanonok latin munkájának (1628) fordítása, az átültetést Jaklin Balázs kanonok végezte. (R. M. K. I, 1780.)
37. A Christus Halala Congregatiójának Regulái. Nagyszombat. 1686.
R. M. K. I., 1355. Példány Egyetemi kv.-ban.
38. Eszterházy Pál: Az Bold. Szűz Mária Szombattya. Nagyszombat. 1691.
R. M. K. I., 1413. Példány M. N. Múzeumban.
39. Lelki Fegyverház. Nagyszombat. 1693.
Szttripszky: 347. sz. – Első kiadás ismeretlen. A legkedveltebb imádságos könyv. Még a múlt században is öt kiadást ért meg.
40. Illyés István: Készület A jól meg-haláshoz. Nagyszombat. 1693.
Megjelent Illyés István Soltári Énekeihez mellékelten is 1693-ban.
Példány az utóbbiból a M. N. Múzeum kv.-ban. R. M. K. I., 1447; 1446.
41. Lelki Utiköltség. Lőcse. 1693.
R. M. K. I., 1444. Példány a M. N. Múzeum kv.-ban.
42. A Szent Háromság Olvasójarul. Nagyszombat. 1693.
Szttripszky 346. sz.

43. Benicki Tamás: Egynehány Szép ajtatos könyörgés. Nagyszombat. 1696.
Sztripszky 359. sz.
44. Manuale Marianum. Nagyszombat. 1700.
Első kiadása ismeretlen. Sztripszky 374. sz. Példány Múzeum (Todorescu 1568a).
45. Kilenced Napi Aitatoság. Nagyszombat. 1700.
R. M. K. I., 1567. Példány Egyetemi kv.-ban.
46. Myrhából szedett Lépes Méz. Nagyszombat. 1700.
R. M. K. I., 1569. Példány Egyetemi kv.-ban.
47. Baranyi Pál: Lelki Paradicsom. Hely nélkül. 1700.
Szerzőjét az 1720-i II. kiadás címéből tudjuk meg: „Lelki Paradicsom, melly A Jesus Társaságábul való P. Baranyi Pál által kinyittattott. (Petrik. I., 178. l.)
R. M. K. I., 1572. Példány az Akadémia kv.-ban.

X. Függelék

Részletek a Szentlélek zsoltosmájából

Pünkösöd napján Szent Lelkét
Isten elküldötte,
Az apostolok szívét
Megerősítette.
Tüzes nyelvekkel őket
Fel is gerjesztette;
S hogy árván maradjanak
Azt meg nem engedte.

Hét féle ajándékot
Akkoron vevének,
Azért minden nyelveket
Által érthetének.
Világnak különb-külömb
Részére ménének
S egy közönséges hitet
Akkor hirdetének.

Hivatott Vigasztaló
Dicső Szent Léleknek;
Isten ajándékának,
Kútfő s szeretetnek.
Drága lelki kenetnek,
Meggyulladott tűznek,
Hétszeres adománynak
S nemes szerelemnek.

Isten jobb keze ujjá
Ereje segítsen
Mindennemű gonosztól
Kegyesen megmentsen.
S hogy a kegyetlen ördög
Minket meg ne sértsen:
Őrizzen meg s tápláljon
S szárnya alá rejtsen.

Vigasztaló Szent Lélek
Minket gyámolítson,
Utunkat vezérelje
S megvilágosítson,
Hogy minket ítéletkor
Az Isten megszánjon
És az ő jobbjá felé

Kedvesen szólítson.

(*Officium B. M. V. 1643. 330–333. ll.*)

A Christus halálán kesergő versek

Fakadj meg én szemem hulló könyveiddel,
 Áradj meg bús szívem folyó vizeiddel,
 Epedj meg én lelkem sok keserőséggel.
 Az élet halálán halj meg gyötrellemmel,
 Mert íme miképpen mindeneknek Ura,
 Kinek nap udvarán volt elébb sátora,
 Az eget és földet bélepte tábora,
 Meztelen testtel jutott keresztfára.

 Ki mindent megruház meghal szegénységben?
 Szívet ki vigasztal elepedt inségben.
 Örömek kútfeje vagyon gyötrelemben.
 Édesség szerzője nagy keserőségben.
 Az halhatatlanság ím jutott halálra,
 Szent Isten igéje fordult némaságra,
 Égbeli szabadság kegyetlen rabságra,
 Végtelen boldogság vált nyomorúságra.
 Ki Szeráfimoktól örökké áldatik
 És Cherubimoktól szentnek kiáltatik,
 Angyali karoktól áldottnak mondatik,
 Az a latrok között miként gyaláztatik.
 Ki előtt Thronusok égben leborúlnak,
 Az ellen a népek rútúl káromkodnak,
 Mennybéli seregek kit királynak mondnak,
 Töviseket annak szent fejébe nyomnak.
 Mely kezek ég falát világnak fundálták,
 Azokat a kemény keresztfán megfúrták.
 Csillagokon járó lábát megliggatták,
 Dicsőséggel teljes oldalát megnyiták.
 Drága sebeiből foly lelkünknek díja
 És üdvösségünknek kicsorog adója,
 Isten tagaiból jó vétkünknek zsoldja,
 Mellyel szent Atyánknak haragját megoltja.
 Sebeidben Uram légyen szívem fészke,
 Bujdosó lelkemnek benned reménysége,
 Értem vött kínodban vétkem fizetése:
 Földi rabságomnak bizodalmas kincse.
 Kezed forrásiban adjad erőt nyerjek,
 Tövis koronából életet hadd vegyek,
 Oldaladban Uram erős várat leljek,
 Véredből lelkemnek feredőt készítsek.
 Hadd Uram mérgeket édesség helyt igyam,
 Romlott tagaidat lágyan megcsókoljam,
 Kínzó ostorodat testemen szaggassam,
 Halálod poharát veled megkóstoljam.

Oh, örök életnek fán függő gyümölcse
 És paradicsomnak megtört csemetéje,
 Cyprus szőlőfőnek kisatult gerezde,
 Örök boldogságnak édes csemegéje.
 Vajha lecsöpögő forrásidra érnék,
 Lelkemnek vedrivel benned meríthetnék,
 Üdvösségnek vizét oldaladból nyernék,
 Szívem szent véredben bőven megferednék.
 Bizony Empyreom égnél szebbé lennék,
 Mint Phoenix véredből ismét megújulnék,
 Vétkemért eleget kínoddal tehetnék,
 Menybéli fölségnek kedvébe juthatnék,
 Vajha Salamonnak pálmádra hághatnék,
 Jákob lajtorjája nálam találtatnék,
 Melyen én Istenem sebedhez mehetnék,
 Élet forrásiból szívem bővön innék.
 (Ágoston Péter: *Mirra szedő Szarándok. 1672. 389–394. ll.*)

Dicséret Boldogasszony születéséről

Üdvözlégy egeknek fényessége,
 Föld kerekiségének ékessége,
 Szent Szűzeknek első dicsősége,
 Felderült napnak gyönyörűsége.
 Mint az folyhóbül napnak sugára
 Anyád méhéből tisztán világra
 Jövel mindeneknek csudájára.
 Hogy lennél sátánnak romlására.
 Kis asszony születél e világra,
 Hogy emeltetnél nagy Asszonyságra,
 Vonj utánnad kérünk uraságra
 A vég-nélkül való boldogságra.
 Szíveknek édessége Szűz Mária,
 Fejér lilium-szálnak bimbója,
 Melyből majd nyílik lelkünknek virágja
 Az édes Jézus, Istennek Fia.
 Ezerszer az a nap legyen áldott,
 Mely szeplőtelen Szent Szűzet adott,
 Ki által a kígyó megrontatott
 S ez világ újonnan virágzott.
 Nyelvem midőn létét prédikálja,
 Lelkem magát ő néki ajánlja,
 Térdeit szent nevére meghajtja
 És segítségét óhajtván várja.
 Üdvözlégy gyenge oltványocska,
 Szépen illatozó virágocska,
 Néked semmi mérges bogárocska
 Nem árt, nőj kedvesen szép ágocska.
 Kívánatos régi szent atyáknak,
 Örvendetes angyali karoknak,

Tárházából Isten javainak
Töltsd bé lelkét hozzád kiáltóknak.

Ezerszer s meg ezerszer üdvözlek
Oh Mária víg szívvel dicsérlek,
Nevelkedjél nekünk bűnösöknek
S minden te benned bízó híveknek.

Fejedelmi Isten várasának,
Minden seregi szent országának,
Örvendjete kisded Máriának,
Ma született világ Asszonyának.

Ti is, kik a föld kerekiségének
Bírjátok határit s tengereknek,
Ünnepét szenteljétek a Szűznek
S áldást mondjatok ő szent nevének.

Ti is, kik vagytok nagy bánatban,
Lelki avagy testi nyavalyában,
Hogy legyetek új vigasztalásban,
Ezt óhajtsátok minden órában.

Éjnek távozik setét homálya,
Nap támad, felkölt hajnal mutatja,
Pogányoknak lángozó fáklyája,
Szent Szűzeknek ragyogó csillagja.

Tavaszi virágok vigadjatok
És illatozván virágozzatok,
Kik Ádám derétül hervadtatok,
Mert e Szűz által megújulhattok.

Kiket tavasz e földből kihozott,
Hideg harmattól megoltalmazott,
Hajnali esővel harmatozott,
Néktek is e Szűz újulást adott.

Mennyei jóval virágzó plánták,
Messiást jövendölő próféták,
Szent életű régi patriarkák
E szüzet áldjátok minden atyák.

Néki a szüzesség liliumja
Fejet hajtson s szeretet rózsája,
Alázatosság kék violája
Több szentekben nyílt jóknak virágja.

Mert minden jóság e Virág-szálban
Feljebb való mint Szerafimokban,
Azért a földi ember jártában
Őtet dicsérje minden órában.

Üdvözlégy királyoknak istápjá,
Reménységünknek erős bástyája,
Tenger vizében habozók partja,
Szarándokságunk igaz útja.

Általad tengernek mélységéből
Meggzabadulván s veszedelméből,
Áldást mondok hálaadó szívből
Néked míg élek tehetségemből.

Téged keres én könnyhullatásom,
 Hozzád siet szíves óhajtásom,
 Mikor léssen testül elválásom,
 Veled légyen örök nyugovásom.
 (Tarnóczy István: *Titkos értelmű Rosa. 1676. 87–91. ll.*)

Dicséret Gyümölcsoltó-Boldogasszonyrúl

Nagy Istennek s Teremtőnek
 Üdvözlégy Szűz Mátkája,
 Te méhedben s kebeledben
 Majd alászáll szent Fia.
 Jövendőben, hogy véreben
 Megmossa mi lelkünket,
 Melyért áldó s hálaadó
 Zengjen nyelvem verseket.
 Királynéja, Szent Asszonya
 Áldással mennyországnak,
 Segítsége s reménysége
 Üdvözlégy e világnak.
 Éva anyánk hozza reánk
 Sok keserves nyavalyát,
 Testi fájást, lelki kínezést,
 Bűnnek súlyos igáját.
 Oh Mária, Szűz és Anya
 Szüljed Istennek Fiát,
 Hogy enyhítse s könnyebbítse
 Terhünknek kemény súlyát.
 Adjad nekünk, szívből kérünk,
 Hogy tégedet dicsérjünk,
 Minden napon s mindenkoron
 Gábriellel üdvözlyünk.
 Tisztaságnak, szűz virágnak
 Gyönyörű ágyas-háza,
 Téged áldlak s magasztallak
 Názáretnek tornáca.
 Hogy jutalma s nyugodalma
 Te légy fáradt testemnek,
 Mennyországa s kívánsága
 Hozzád futó lelkemnek.
 Szent szűzeknek s mind szenteknek
 Szépen zengő énekét,
 Hogy meghalljam és meglássam
 Veled Isten Igéjét.
 Mennynek házát, zárt kapuját
 Egek ti fel nyissátok,
 Mert haszonra, messze útra
 Majd el-kijön Királytok.
 Ilyen útnak s fáradságnak
 Vallyon hol lesz határa:

Názáretben, Szűz méhében

Világ nagy csudájára.

Kedves vendég, égi szépség

Jöjj alá e városban,

Hogy tégedet, szent nevedet

Áldjuk minden órában.

Magos mennynek, minden földnek

Kereksége csudálja,

Názáretben ily kis helyen

Mint jött menny alkotója.

De csudálja s inkább mondja

Minden Isten állatja,

Miként Szűznek, e Szülének

Fogantatott magzatja.

Mostan azért ilyen jóért

Teremtett alkotmányok,

Ő Mátkáját, ő szent Anyját

Dicsirettel áldjátok.

Mért sietsz el napfényeddel

Tőlünk ily hamarsággal,

Nem gazdagult e nyomorúlt

Lázár még sugároddal.

Oh fényesség, boldog szépség

Mutasd meg Isten Anyját,

Hogy láthassam s csudálhassam

Dicsőséges orcáját.

Ajándékot noha méltót

Néki én nem adhatok,

Mégis áldást s hálaadást

Üdvözlettel kiáltok.

Napnak fényét s ékességét

Az éj homályosítja,

Máriának, mi napunknak

De fényét nem forgatja.

Azért vigyázz, mikor horgász

Utánnad az ellenség;

E sugárnál, napvilágnál

Jó léssen a vitézség.

Amíg élünk s vitézkedünk

Fegyverünk e Szűz legyen,

Hozzá fussunk, hogy vég harcunk

Mennyben koronát nyerjen.

(Tarnóczy István: Titkos értelmű Rosa. 1676. 187–191. ll.)

Dicséret Havi-Boldogasszonyrúl

Minden hónap, hóharmatnak

Üdvözlégy királynéja,

Hozzá futok és kiáltok

Halgass meg oh Mária!

Hidegségét s nedvességét
A tisztaság havának,
Olvaszd reám, áraszd reám,
Hogy bújaság lángjának
Melegsége s nedvessége
Ne ártson te szolgádnak.
Sőt jutalmát s koronáját
Nevelje tisztaságnak.
Midőn éget és sérteget
Testemnek tüzes lángja,
Midőn dérrrel s havas széllel
A bűn lelke foglalja,
Akkor szólok és óhajtok
Havi Szűz Máriának.
Mind havak közt, mind tüzek közt
Orvos íret havának
Nékem adja, soha rabja
Ne legyek bújaságnak.
Ezt megnyerjed és engedjed
Mária te szolgádnak.
Nagy hegyeken és völgyeken
A szarvas mikor fárad,
Úzás miatt, nagy félsz miatt
Sebesen futván izzad,
Mely kedvesen és szívesen
Issza a forrás vizét,
Abban örül és elmerül
S vészen nagy könyebbiséget;
Máriához, friss forráshoz
Ugy siess szomjú lélek,
Szomjúságát s fáradságát
Hogy enyhítse szívednek.
Mit bánkódol s szomorkodol
Oh én keserves szívem!
Mit bújdosol és futosol
Félvén rettegsz én lelke!
Talán fejed s epedt szíved
Akarod nyugosztatni?
Avagy iját s halál nyilat
Kívánod távoztatni?
Tekints mennyben s lásd e Szűzben
Bánatod orvosságát:
Ott sebednek s életednek
Magleled patikáját.
Ha szólhatna, mit mondana
Vallyon a mező nyárban?
Mikor szárad s minden hervad
Az hév Caniculában:
Nyilván felyhőt és bőv essőt
Ezer nyelvvel is kérne,

Minden füvet és gyökeret,
 Mely megnedvesítene.
 Fohászkodjál s imádkozzál
 Én lelkem Máriának,
 Hogy csöpögje s rád öntözze
 Harmatját malasztjának.
 Ez a felyhő, melybül esső
 Csöpög a száraz földre,
 Ezt kívánom és óhajtom
 Harmatozzon szívemre.
 Ennek vize s kedves íze
 Hasznosb minden vizeknél,
 Meghalladja és megdulja
 Nilust s gazdagb Gángesnél.
 Nyári hónap, Máriának
 Szent vize áradozzon,
 Hogy én lelkem és életem
 Szárazon ne maradjon.
 A vérontó Dispas kígyó
 Kinek testét megmarja:
 Noha iszik nem elégszik,
 Inkább szomjuhozattja.
 Ne csudáljad se ne mondjad,
 Hogy eped Ádám fia;
 Mert kígyónak, a sátánnak
 Méрге szívét szárazstja.
 Oh Mária, Isten Anyja!
 Királynéja essőknek,
 Nedvesítsed és enyhítsed
 Szárazságát szívemnek.
 (Tarnóczy István: *Titkos értelmű Rosa*. 1676. 357–361. ll.)

Hymnus Szűz Szent Borbáláról

Üdvözlégy Krisztus martira
 Tiszteletes Szent Borbála
 Paradicsom szép virága
 Liliomnak tisztasága.
 Üdvözlégy oh teljes szépség,
 Szeretetben foglalt épség,
 Tekéntetes ért nemesség,
 Minden jószág közt ékesség.
 Üdvözlégy Szent Szűz Borbára,
 Hallgass jegyessed szavára,
 Téged ki hív boldogságra,
 Mennyben fénylő koronára.
 Udözlégy maculátlanság,
 Szép vagy mint feltetszett újság,
 Vig énekben szó hangosság,
 Benned ép az ártatlanság.

Üdvözlégy boldog Borbára,
Jegyessedhez társaságra
Készültél, szép házasságra,
Mennyei nagy asszonyságra.
Üdvözlégy szép gyöngy-virágszál,
Ki Jézus szerelmében áll,
Tudjuk, hogy megboldogultál,
Mi érettünk imádkozzál.
Amen.

(Manuale Marianum. 1700. 113–115. ll.)

Esti hymnus

Mivel már besetédett
Kérünk Teremtőnk Tégedet,
Hozzánk kegyelmességedet,
Mutasd szokott őrzésedet.

Gaz álmok távol essenek,
Rút látásink elvessenek,
Sátánok megkötessenek,
Hogy testünk ne förtözzenek.

Engedd ezt nekünk kegyesen
Atya, Fiú felségesen
Szentlélekkel egyetemben
Élvén örök dicsőségben.
Amen.

(Manuale Marianum. 1700. 17–18. ll.)

Források és irodalom

- Bodnár Zsigmond: A magyar irodalom története. I–III. Bp. 1891–93.
- Fraknói Vilmos: II. Rákóczy Ferenc vallásos élete és munkái. Kath. Szemle. 1904. 321. és 421.
- Frankl Vilmos: Pázmány Péter és kora. Pest. 1872.
- Gorzó Gellért: Ráday Pál imádságai. I. T. K. 1915.
- György Lajos: A kordaviselek legrégebb magyar nyelvű rendtartása. Hirnök. XXXI. évf. 1934.
- Horváth Cyrill: Világiak régi magyar imádságos könyvei. I. T. K. 1895.
- Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Bp. 1931.
- Horváth János: Barokk izlés irodalmunkban. Napkelet. 1924.
- Incze Gábor: A magyar református imádság a XVI és XVII. században. Theologiai Szemle. 1931.
- Ipolyi Arnold: Bedegi Nyáry Krisztina. Bp. 1887.
- Karácsonyi János: A szent-ferencrend története Magyarországon. Bp. 1922.
- Katolikus Lexikon. I–IV. k. Bp. 1931.
- Kopcsányi Jánosné: Kopcsányi Márton. Bp. 1934.
- Kömíves N. Kolos: Nyéki Vörös Mátyás. Csorna. 1918.
- László Vince: A magyar kath. imádságos könyvek története 1711-ig. Gépírási disszertáció a Pázmány Egyetem Esztétikai Gyűjtemény kv. -ban.
- László Vince: A középkori ember imádságai. Napkelet. 1928. XI. k.
- Rapaics R.: A magyarság virágai. Bp. 1932.
- Révész Imre: Régi magyar imádkozók és imádságaik. Protestáns Szemle. 1924.
- Rosthy Kálmán: Pótló adatok a magyarhoni Jézus-társaság könyvészetéhez 1711-ig. Magy. Könyvszemle. 1881. 236. l.
- Seprődi I.: A Kájoni kódex irod. és zenetörténeti adalékai. I. T. K. 1909.
- Szabó Károly: Régi magyar könyvtár. I. k. Bp. 1879.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és művei. Bp. 1891–1914.
- Sztripszky Hádor: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I–II. kötetéhez.
- Takáts Sándor: Magyar nagyasszonyok. Bp. É. n.
- Thienemann Tivadar: A XVI. és XVII. századi irodalmunk német eredetű művei. I. T. K. 1922.
- Velics László: Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. I–III. füzet. 1912, 1913, 1914.
- Zádori Ev. János: A Jézus Szíve ájtatosság története. Bp. 1878.

Névmutató

Aranyszájú Sz. János
Assiszi Sz. Ferenc
Szent Ágoston
Ágoston Péter

Baranyi Pál
Battyány Ádám
Báthori Zsófia
Szent Bernát
Szent Bonaventura
Bosnyák Zsófia
Szent Brigitta
Brunner András

Canisius Sz. Péter
Czobor Erzsébet
Czobor Krisztina
Csáky István

Eszterházy László gr.
Eszterházy Miklós gr.
Eszterházy Pál hg.

Fejérvölgyi István

Garay János
Garub Ferenc
Nagy Sz. Gertrud

Hajnal Mátyás
Heltai Gáspár
Hevenessi Gábor

Illyés András
Illyés István
Jázberényi Tamás

Kapi Anna
Kéry Sámuel
Kiss Imre
Szent Klára
Kopcsányi Márton

Lépes Bálint
Lippay György
Lorántffy Zsuzsanna

Loyolai Sz. Ignác
Magyari István
Malomfálvay Gergely
Mastrillus Marcellus
Szent Mechtild
Merlo Jakab (Horstius)
Mihálykó János
Millei István

Nádasi János
Nyáry Krisztina

Ordódi János
Páduai Sz. Antal
Pázmány Péter
Péchi Lukács

I. Rákóczi Ferenc
II. Rákóczi György
Rudinai Fr. János

Szegedi Ferenc

Tarnóczy István
Telegdi Miklós
Thienemann Tivadar
Thurzó Imre
Tompai Mihály

Vásárhelyi Gergely

Wesselényi Anna

Xavéri Sz. Ferenc